

Bu makalemizi, "**bilginin paylaştıkça çoğalacağına inanan**"
aşağıdaki sponsorlarımızın desteğiyle *ücretsiz* olarak okuyorsunuz

 ERNST & YOUNG

 YAPI KREDİ

 data training®

 MARJİNAL
REKLAM TANITIM

 GÜNEŞ SİGORTA

 Microsoft®

 ASYA FINANS

 Vakıf Emeklilik

İşletme sosyal sorumluluğu kapsamında işletmelerin sosyal performansları ile mali performanslarının karşılaştırılması ve Türkiye için bir araştırma

HAKAN KILDOKUM

T. Kalkınma Bankası

1. GİRİŞ

"Ticaret", "ticari işletme" ve "kâr"; geçmişi yüzlerce yıl öncesine dayanan bu kavramlarla ifade edilmek istenen olaylar ve bu olayların içerisinde üstlenilen roller, insanlığın tarihindeki önemli kesitlerden birisini oluşturmaktadır. Uygarlıkların gelişiminde ve imparatorlukların kurulup dağılmasında önemli etkileri bulunan ekonomik olayların ve gelişmelerin temelinde yer alan söz konusu kavramlar, içinde bulunduğumuz ve başlangıcı 1800'lü yılların başlarına kadar uzanan kapitalist gelişmenin de odağında olmuşturlar. Bu çerçevede, günümüzde geçerli ekonomik sistem olan serbest piyasa sisteminin merkezinde ticari işletme ve bu kavramdan türeyen hukuki kurumlar yer almakta olup, bunlardan başlıcasını da, kontrol ettikleri kaynaklar ve sahip oldukları güçle giderek insanlığın kaderini elinde bulunduran şirketler ve özellikle sınır tanımaksızın büyüyen çok uluslu şirketler oluşturmaktadır.

Üçüncü küreselleşme olarak adlandırılan ve sermaye hareketlerinin, gelişen teknoloji yardımıyla sanal dünyada ışık hızı ile hareket ettiği, giderek aşındırılan ulus devletinin yerini, uluslar arası ticari aktörlerin ve bunların dağınık yerel kurumlarla olan bağlantılarının oluşturduğu karmaşık evrensel bir yapının almasına doğru gidildiği bu süreçte, tüm insanlığı oluşturan toplumların sorunlarının çözümünde, onunla iç içe yaşayan ticari işletmenin sorumluluğunun ne olduğu ve olması gerektiği sorusuna aranan cevap, bu araştırmanın hareket noktasını oluşturmaktadır.

Kapitalizmin yaklaşık iki yüz yıllık geçmişinde, sistemli olarak işletme sosyal sorumluluğu kavramı ve bu kavram çevresinde yapılan tartışmalar, sözü edilen sürecin son kırk yıllık dönemine rastlamaktadır. Ancak, hüküm süren serbest piyasa anlayışının klasik yorumuna ters düşen bir felsefeye dayanan işletme sosyal sorumluluğu kavramının, yukarıda sorulan soruya verilecek cevabı içerip içermediği konusu, bu yöndeki teorik tartışmaların henüz bir çözüme ulaşmamış olması nedeniyle belirsizlik taşımakta ve şüphe götürmektedir.

Bu çalışmada amaçlanan ise, yukarıda geniş anlamda çerçevesi çizilen işletme sosyal sorumluluğu kavramı ve bunun etrafındaki tartışmaları ele almak, günümüz ticari yaşamında bu kavramın etkilendiği ve etki ettiği faktörleri belirlemek, bundan hareketle doğası gereği birbiriyle uyum içinde olamayacağı düşünülen işletme sosyal performansı ve işletme mali performansı arasındaki ilişkiyi, teorik temel ve pratiğin buna uygunluğunu saptamaya dönük araştırmalar açısından incelemek ve konuya ilişkin olarak bir Türkiye değerlendirmesi yaparak, söz konusu ilişkiyi Türkiye'de faaliyet gösteren işletmeler açısından test etmektir.

İşletme sosyal performansı ve mali performansı arasındaki ilişkinin Türkiye'de faaliyet göstermekte olan ve hisse senetleri İMKB'de işlem görmekte olan işletmeler esas alınarak araştırılmasında, işletme sosyal performansı kavramına ilişkin yukarıda çizilen çerçeveye uygun olarak aşağıdaki temel varsayımlar oluşturulmuştur:

- **Varsayım 1:** İşletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasında olumlu yönde bir ilişki vardır.

- **Varsayım 2:** İşletme sosyal performansı ile işletme büyüklüğü arasında olumlu yönde bir ilişki vardır.

Yukarıda belirlenen varsayımların test edilmesi amacıyla, ana kitle olarak belirlenen İMKB şirketleri arasından, işletmelerin çevreye, çalışanlarına, müşterilerine ve genel olarak olumlu

imajlarına dayalı belirlenen kriterler esas alınarak, oluşan sosyal performansı yüksek (Grup-1) ve düşük (Grup-2) olarak nitelenen iki işletme grubu oluşturulmuştur. Daha sonra ise işletme mali başarısı ve/veya başarısızlığının göstergesi olarak anlamlılığı daha önceki çalışmalarda kanıtlanmış olan mali oranlar dikkate alınarak, her iki grubun mali performansları karşılaştırılmış ve aralarında oluşan farklılığın istatistik açıdan anlam taşıyıp taşımadığı analiz edilmiştir. Buna ek olarak her yıl yayınlanmakta olan en büyük 500 şirket verileri esas alınarak, her iki gruba ait işletmeler bu sıralamadaki yerlerine göre puanlandırılmış ve oluşturulan grupların ortalamaları arasındaki farkın istatistik anlamlılık taşıyıp taşımadığı analiz edilmiştir.

Yukarıda yöntemi özetlenen araştırmanın sonuçları; işletme sosyal performansı yüksek işletmelerin, göreceli olarak büyük işletmelerden oluştuğunu göstermekte ve araştırmanın işletme sosyal performansı ile işletme büyüklüğü arasında olumlu bir ilişki bulunduğu yönündeki 2. varsayımını desteklemektedir.

Araştırmanın, karşılaştırılan işletme gruplarının genel olarak mali performansları arasındaki farklılığın önemsiz olduğunu, dolayısıyla yüksek sosyal performans gösteren işletmelerin diğer işletmelere göre mali performans açısından daha fazla ya da daha az başarılı olmadıklarını, ancak genel olarak daha homojen ve istikrarlı bir bütünü oluşturduklarını ortaya koyan bulgusu ise, "işletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasında olumlu bir ilişki vardır" biçiminde ifade edilen 1. varsayımının geçerliliğini desteklememektedir. Bununla birlikte elde edilen sonuç aynı zamanda, işletme sosyal sorumluluğu düşüncesinin temel eleştirisini oluşturan ve kaynağını klasik liberal iktisat savunusundan alan; toplumun sosyal açıdan taleplerine duyarlı olmanın işletmenin ekonomik başarısını olumsuz etkileyeceği görüşünün de bu örnek çalışma itibarıyla desteklenmediğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda belirtilen sonuçların yorumunun, Türkiye'de sosyal sorumluluğu harekete geçirici etkenlerin ülkenin ekonomik ve toplumsal dinamiklerinden çok dış etkenler olduğu saptamasından hareketle ve gerek ana kitle özellikleri ve büyüklüğü, gerekse örnek grupların oluşturulmasında araştırmada sözü edilen kısıtlamalar dikkate alınarak yapılması yararlı görülmektedir. Bu çerçevede araştırmada elde edilen bulguların, analizde esas alınan İMKB şirketleri açısından, sosyal konulara duyarlı olma ve bu yönde performans sergileme ile mali başarı arasında olumlu bir ilişki bulunduğunu göstermemekle birlikte, sosyal performansın mali performansı olumsuz etkilediğine ilişkin bir destek de sağlamadığı sonucuna varılmıştır.

2. İŞLETME SOSYAL SORUMLULUĞU VE İŞLETME SOSYAL PERFORMANSI

2.1 İŞLETME SOSYAL SORUMLULUĞU KAVRAMI

İşletmenin sosyal sorumluluğunun temelini oluşturan tepkisel hareket (karşı çıkma), gerçekte kapitalizmin ve şirketleşmenin başlangıcından beri var olmuştur. Değişiklik gösteren ise, kapitalizmin tarihsel olarak farklı evrelerinde piyasa sistemine olan toplumsal tepkilere paralel olarak söz konusu kavrama yüklenen anlamdır.

Ayşe Buğra, "İktisatçılar ve İnsanlar" isimli çalışmasında bireysel mülkiyet ve piyasa sistemini ele alırken, K. Polanyi'nin görüşlerine atfen; piyasa ekonomisinin gelişmesini toplumsal dokunun doğal ve insani özüne karşı olduğu için, kendiliğinden tepkilere yol açmış bir süreç olarak nitelenmektedir. Polanyi'nin bu görüşü desteklemek için kullandığı temel gözlem, kendi kurallarına göre işleyen piyasa düzenine karşı müdahaleci tepkilerin, toplumun bütün kesimlerinden, hemen hemen eşzamanlı olarak kaynaklanmış oluşlarıdır. Her sınıftan, her türlü farklı görüşü savunan kimselerin, piyasa düzeninin müdahalelerle sınırlanması için taleplerde bulunmaları ve devlete baskıda bulunmaları Polanyi'ye göre, farklı ülkelerde ortaya çıkan farklı ideolojilerden bağımsız olarak bütün toplumların, piyasa güçlerine karşı kendilerini koruma çabalarını yansıtan bir tarihsel gerçekliktir. (Buğra 1995:69-70) Buğra' ya göre, piyasa toplumunun ortaya çıkış süreci içinde, iki tür, farklı ama birlikte yer alan müdahale biçimi söz konusudur; toplumun kendisini piyasa güçlerine karşı korumak üzere, farklı grupların talepleri doğrultusunda geliştirdiği müdahalelerle, liberallerin piyasanın gelişmesi için öne sürdükleri zorlayıcı devlet müdahalesi taleplerinin yol açtığı düzenlemeler. İlk tip müdahalenin doğallığı karşısında, ikinci tip müdahale, toplumların tarih deneyimlerine yabancı, alışılmadık bir olgunun, piyasa düzeninin, gerçekleşebilmesi içindir (Buğra 1995:70).

Piyasa sisteminin insanın doğasına aykırılığının tarihsel süreçte en somut görüldüğü nokta, insanın iktisadi amaçla çalışmasıdır. İnsanın bu faaliyeti ancak sanayi kapitalizminin gelişmesi ile

birlikte, son iki yüz yıldır genel anlamda yaygınlaşmıştır. Bu tarihsel sürecin başlangıcını ifade eden XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, ilk sanayiciler işçilerini her gün, gün boyunca çalışmaya gelmeye zorlamakta çok büyük güçlükler çekmekteydiler. Bu nedenle de ilk fabrika patronları iflas etmişlerdi (Gorz 1995: 261).

Kapitalizmin başlangıcından bu yana süregelen söz konusu tepki ve direnme, 1970'lerden bu yana, işletme sosyal sorumluluğu kavramı ve düşüncesi çerçevesindeki tartışmalarla cevaplanmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte, piyasa ekonomisi mantığı içerisinde, bu mantığa ters düşen bir felsefeyi ifade eden işletme sosyal sorumluluğu kavramı, kendisine yer bulmakta zorlanmaktadır. Bu nedenle sözü edilen kavramın açıklanması çabaları, geçerli ekonomik sistemin doğasına uymayan bu fikri sistemle uyumlaştırmaya yönelik farklı görüşlere sahne olmaktadır.

Bu noktada işletme sosyal sorumluluğu kavramını açıklamaya yararlı olacak bir tanımlamayı ortaya koymakta yarar bulunmaktadır. Literatürde, işletme sosyal sorumluluğunun en basit anlamda tanımı; işletmenin, faaliyetlerinden kaynaklanan topluma yönelik olumsuz etkileri en aza indirmeyi, olumlu etkileri ise en çoğa çıkarmayı hedeflemesi biçiminde yapılmaktadır. Başka bir deyişle, işletmelerin sosyal sorumluluk taşıyan davranışları; gelecekte toplum tarafından yargılandığında, gereksinim duyulan mal ve hizmetlerin olabildiğince eşit olarak dağıtılmasına ve en az (minimum) finansal ve sosyal maliyetlerle oluşturulmasına olan maksimum katkılar olarak değerlendirilebilecek davranışlardır (Farmer 1989:3).

Drucker, işletmenin doğrudan neden olduğu sorunlara ek olarak toplumun kendisinden kaynaklanan sorunları da kapsama dahil etmektedir. Ona göre, sosyal sorumluluk konusu ister bir işletme (kâr amacı güden) ister hastane ya da üniversite olsun, iki temelde söz konusu olabilir; kurumun faaliyetinin sonucu olarak toplumsal etki ya da toplumun kendisinden kaynaklanan sorunlar. Bu her iki neden de kurumlar topluluğunun ve toplumun içinden kaynaklandığından, işletme yöneticilerinin ilgisini gerektirmektedir. Ancak sorunun bu iki temeli birbirinden farklı olup, ilki kurumun topluma yaptıkları ile ilgili iken ikincisi ise kurumun toplum için ne yapabileceği ya da yapması gerektiği ile ilgilidir (Drucker 1999:264).

Ekonomistlerin bakış açısından ise işletme sosyal sorumluluğu, katlanılan maliyetlerin dağıtımı sorunudur. İşletmeleri de içinde barındıran toplumun faaliyetlerinin ortaya çıkardığı maliyetlere kim ne oranda katlanacaktır? Bu açıdan bakıldığında, maliyetler sadece parasal olanları değil, kötü havanın solunmasının yol açtığı sağlık bozulması, tüketim mallarına ilişkin alternatiflerdeki eksiklik, çalışmayan bir makineye olan kızgınlık gibi insani ve sosyal maliyetleri de içermektedir (Farmer 1989:4). Bu görüşün temelinde ekonomide dışsallık kavramı yatmaktadır. Piyasa sisteminde dikkate alınmayan ve burada oluşan fiyatların içinde yer almayan refahın ve fırsat maliyetlerinin sonuçları olarak nitelenen dışsallığa verilen örnekler arasında fabrikaların havayı, suyu ve çevreyi kirletmeleri sayılmaktadır. Dolayısıyla kaynakların dağılımına ilişkin verilecek kararlarda dikkate alınması gereken, piyasa fiyatının belirlenmesinde esas alınan özel maliyetler değil, sosyal maliyetler olmalıdır.

2.2 KÜRESELLEŞME OLGUSU İLE İŞLETME SOSYAL SORUMLULUĞU KAVRAMININ İLİŞKİSİ

Daha önce de değinildiği gibi, başlangıcından günümüze kadar süregelen kapitalizme ve serbest piyasa ekonomisine yönelik direnme ve tepkiler, 1970'li yıllardan başlayarak işletme sosyal sorumluluğu kavramı çerçevesinde cevaplanmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır.

Genel olarak küreselleşme terimiyle nitelenen kapitalizmin dünyada yayılma aşamaları;

- 1490'lardaki feodal beyliklerin yıkılarak, krallıkların kurulmasına ve bunlara bağlı deniz aşırı sömürgelerin oluşturularak sömürgeci ülkeye değer aktarımının sağlandığı birinci küreselleşme,
- 1890'lardaki sanayi devrimi sonrası, mali sermayenin sanayi sermayesini denetim altına almasının yarattığı tekellerin, ucuz hammadde ile iş gücüne ulaşma ve yeni pazarlar bulma gereksinimini karşılama girişimlerine, ülkelerin askeri güçlerinin işgallerle destek verdiği ikinci küreselleşme,
- Çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde hakimiyeti ele geçirmeleri, iletişim devriminin gerçekleştirilmesi, ulus devlet yapılarının önemini ve gücünü yitirmesi, Sovyetler Birliği'nin

dağılması sonucu, Soğuk Savaş öncesi dünya güç dengesinin Batı lehinde bozulmasının ortaya çıkardığı üçüncü küreselleşme olarak adlandırılmaktadır.

İçinde bulunduğumuz dönemi kapsayan üçüncü küreselleşme olgusu, genel olarak birbiriyle ilişkili bazı gelişmelerin ve süreçlerin bir sonucudur. Bu gelişme ve süreçler arasında, çokuluslu şirketlere daha büyük roller sağlayan doğrudan yabancı yatırımların artması ve göreceli önemi, mali piyasaların uluslar arası niteliğe ulaşması, iletişim ve ulaşım teknolojisinin gelişmesi ve yaygınlaşması, ekonomik ve siyasi liberalleşme, kamu sektörünün özelleştirilmesi ve kuralsızlık sayılabilir.

Küresel ticaretteki gelişmenin itici güçleri ise, ticaretin üzerindeki kısıtlamaları ortadan kaldırmayı hedefleyen ve hükümetler arası serbest ticari anlaşmaları düzenleyen uluslar arası sözleşmeler olmuştur. Başlangıçta Gümrük Tarifeleri Anlaşması (GATT) ve sonrasında Dünya Ticaret Örgütü (WTO) çevresinde süren tartışmalar, Kuzey Amerika'da NAFTA, Güney Doğu Asya'da ASEAN, Pasifik'te APEK, Avrupa'da AB, Afrika'da SADC, Güney Amerika'da MERCOSUR ve Andean Paketi gibi pek çok bölgesel serbest ticaret anlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu gelişme ile paralel olarak 1980'lerden başlayarak uluslar arası sermaye hareketlerinde kontrollerin kaldırılması ve iletişimdeki atılımları takiben bankacılık sektörüne teknolojinin girmesi, sermayeye dünya çapında son derece hızlı hareket gücü kazandırmıştır. Ulus devletin zayıflamasıyla birlikte spekülasyon olarak hareket eden uluslar arası sermaye, küresel krizlerin oluşmasına yol açmıştır. Bunun sonucu ise, söz konusu gelişmelere ayak uyduramayan dünya nüfusunun büyük bir bölümü için dışlanma tehdidi, ciddi işsizlik sorunları, ücret ve gelir farklılıklarının artması olarak karşımıza çıkmaktadır (Tartanoğlu 2000).

Bu açıdan bakıldığında, işletme sosyal sorumluluğu kavramı, en son yaşanan küreselleşmenin bu açmazlarını yine kendi mantığı içerisinde cevaplamaya yönelik bir çerçeve çizmektedir. Küreselleşmenin temelinde yer alan liberal iktisat politikası, uluslar arası düzeyde demokratikleşme ve uluslar arası düzeyde kamusal müdahale araçlarının geliştirilmesini bir alternatif olarak kabul etmediğinden, sosyal krizin ulaştığı dayanılmaz boyutlar karşısında, "şirketlerin sosyal sorumluluğu" görüşünü ön plana getirmiş, bu sosyal sorumluluğu çokuluslu şirketlerin gönüllü öncülüğüne bırakmıştır (Erdoğan 1999). Nitekim 1999 yılı Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu'nda; yeni yüzyılda küreselleşmenin hedefinin; global piyasaların genişlemesinin engellenmesi değil, rekabetin ve global piyasaların avantajlarını korumak için (yerel, ulusal, bölgesel ve küresel anlamda) daha güçlü yönetimi (governance) sağlamaya yönelik olarak gerekli kuralları ve kurumları oluştururken, aynı zamanda küreselleşmenin sadece kâr için değil, insanlar için de olmasını teminat altına almaya dönük insani, topluluklara ve çevreye yönelik kaynaklara yeterli önemin ve yerin verilmesi olduğu belirtilmektedir.

Bu durumda giderek artan derecede önem kazanan işletme sosyal sorumluluğu kavramının ortaya çıkışının en önemli nedenlerinden birisinin, dünya ekonomisinin içinde bulunduğu en son küreselleşme evresi olduğu söylenebilir. Nitekim, uluslar arası sendikacılık hareketinin de girişimleriyle, küreselleşmenin gelişiminde baş rol onayan ve sınır ötesi doğrudan yatırımları ile tanımlanan çokuluslu şirketlerin davranışlarının düzenlenmesine yönelik girişimler 1970'li yıllardan başlayarak hız kazanmış ve konuya ilişkin olarak, Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECD), Dünya Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler (UN) gibi uluslar arası kuruluşlar tarafından çeşitli deklarasyonlar yayınlanmıştır. Bunlardan başlıcaları arasında;

- Çokuluslu Yatırımlar İçin OECD Kılavuzu,
- ILO Çokuluslu Şirketler ve Sosyal Politika İlkelerine İlişkin Üçlü Deklarasyonu,
- Birleşmiş Milletler (UN) Global Sözleşmesi,

sayılabilir. Ancak gerek OECD ve gerekse ILO uluslar arasında yasal olarak bağlayıcı düzenlemeler oluşturacak mekanizmalara sahip olmakla birlikte, yukarıda değinilen metinlerde çok uluslu şirketler açısından bağlayıcılık söz konusu değildir (Erdoğan 1999).

2.3 İŞLETME SOSYAL PERFORMANSI, KRİTERLERİ VE ÖLÇÜLMESİ

İşletme sosyal sorumluluğu kavramı tartışmalarının temelinde, kavramın dayanağını oluşturacak bir teori geliştirmeye yönelik çabalar bulunurken, bu alandaki belirsizliklere ve toplumsal taleplere karşı işletmelerin duyarsız kalamayışı sonucunda, sosyal sorumluluk kavramının yönü uygulamanın ağırlık kazandığı bir evreye girmiştir. Teorideki gelişmelerden çok, işletmelerin

sosyal sorumluluk kapsamındaki performanslarının öne çıktığı işletme sosyal performansı kavramının alanına ise sosyal açıdan duyarlı işletmelerin sosyal sorumluluğa uygun davranışları, bu davranışların etkilerinin ölçülmesi ve bunun yöntemi girmektedir. Bir açıdan bakıldığında, teorik çerçeveyi oluşturan işletme sosyal sorumluluğu kavramı ile buna dayalı olarak işletme davranışlarını ve bu davranışların etkilerini ele alan işletme sosyal performansı kavramının birbirlerini tamamladıkları ve bir bütünü oluşturdukları söylenebilir.

2.3.1 GENEL OLARAK İŞLETME SOSYAL PERFORMANSINI BELİRLEYEN İŞLETME DAVRANIŞLARI

İşletme sosyal performansına ilişkin Wood (1991) ve Swanson (1995) tarafından geliştirilen modellerin bir unsuru olan işletme davranışlarının (faaliyetlerinin) sonuçları ve bunun bir parçasını oluşturan sosyal etkiler, işletme sosyal performansının göstergesi olarak konuya ilişkin çalışmalarda temel alınmaktadır. Buna bağlı olarak işletme davranışlarının (faaliyetlerinin) sonuçlarının ve buradan hareketle sosyal etkilerinin çeşitli kriterler esas alınarak ölçülmesi, konuya ilişkin literatürün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sonuç olarak, işletme davranışının sosyal etkileri işletme sosyal performansının değerlendirilmesi ile doğrudan ilgilidir.

İşletme davranışlarının (faaliyetlerinin) sosyal etkilerine ilişkin kriterlerin belirlenebilmesi ve buna bağlı olarak işletme sosyal performansının ölçülebilmesi için, öncelikle söz konusu sosyal etkilerin gruplandırılması gerekmektedir. Konuya ilişkin literatürdeki çalışmalar ile uygulamada bu alanda faaliyet gösteren çeşitli kurumların (sosyal performans ölçümü alanında danışmanlık veren şirketler, uluslararası örgütler, ilgili sivil toplum örgütleri, v.b.) geliştirdikleri yöntemler ve kullandıkları kriterler incelendiğinde, işletme sosyal performansını belirleyen işletme davranışlarının gruplandığı işletme etki alanlarının aşağıdaki başlıklar altında toplandığı görülmektedir;

- Çalışanlara ve çalışma yaşamına yönelik faaliyetler ve etkiler
- Çevreye yönelik faaliyetler ve etkiler
- Topluma yönelik faaliyetler ve etkiler
- Piyasaya ve ürüne ilişkin konular
- Sosyal sorumluluk ile bağdaşmayan faaliyet alanları
- Mali konularda ve işletme faaliyetinin sosyal etkileri konusunda açık olma ve kamuyu bilgilendirme.

İşletmenin yukarıda sıralanan etki alanlarında sosyal açıdan sorumlu olduğunu gösteren davranışların çerçevesinin çizilmesi, aynı zamanda sosyal performansının ölçülmesine yönelik kriterlerin oluşturulmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle uygulamada, genel olarak sosyal açıdan sorumluluğun göstergesi olarak kabul edilecek işletme davranışlarının ortaya konması gerekmektedir.

3. İŞLETME SOSYAL PERFORMANSI VE İŞLETME MALİ PERFORMANSI İLİŞKİSİ

Daha önceki bölümlerde değinildiği gibi, işletme sosyal performansı ve işletme mali performansı arasında varlığı tartışılan çelişki gerçekte, işletmeye klasik ekonomik görüşün bakış açısının ve bu bakış açısının dünya ekonomisinde hakim uygulaması olan serbest piyasa ekonomisinin bir çelişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Global ekonomide halen süregelen üçüncü küreselleşme döneminin de yoğun etkisi ile giderek önem kazanan bu çelişkinin olumsuz etkilerinin giderilmesi düşüncelerine paralel olarak, son yirmi yılda öne çıkan işletme sosyal sorumluluğu ve işletme sosyal performansı fikrinin uygulamada klasik işletme mali performansı ile olan ilişkisi, bu alandaki araştırmaların ilgi odağı olmaya devam etmektedir.

İşletmenin finansal performansı ile sosyal performansı arasındaki ilişkinin araştırılması çalışmalarının temelinde, işletme sosyal sorumluluğuna yönelik tartışmalar yer almaktadır. İşletmenin sosyal açıdan duyarlı davranmasının, ancak mali açıdan göstereceği özverilerle gerçekleşebileceği ve bunun da işletmenin finansal performansını olumsuz etkileyeceği temel düşüncesi, daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, M. Friedman'ın 1970 yılında söylediği "işletmenin sosyal sorumluluğu kâr etmektir" cümlesiyle özetlenen klasik düşünceden hareket etmektedir.

Söz konusu ilişkiye yönelik bir diğer bakış açısı ise, işletme sosyal sorumluluğunun doğrudan ve açık olan maliyetlerinin minimum düzeyde olduğu ve aslında işletmelerin, çalışanların morali ve verimliliğine yönelik sosyal sorumluluk taşıyan faaliyetlerden yarar sağlayabileceğine ilişkindir. Konuya ilişkin üçüncü bir görüş de işletmelerin sosyal açıdan sorumlu davranışlarının maliyetlerinin önemli düzeyde olmasına karşın, bunun diğer işletme maliyetlerinden olacak tasarrufla karşılanabileceği yönündedir. Örneğin daha önce açıklanan tüm ilgililer teorisi ile, işletmenin sadece pay sahiplerini ve tahvil sahiplerini değil, işletmeye karşı doğrudan açık ya da doğrudan olmayan üstü kapalı taleplerde bulunan diğer kesimleri de dikkate alması önerilmekte, ayrıca ürün kalitesi gibi doğrudan olmayan taleplerin karşılanmasının, ücret kontratları ya da pay sahipleri veya tahvil sahiplerinin talepleri gibi doğrudan açık olan taleplerin karşılanmasından daha az maliyetli olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, düşük düzeyde olan sosyal sorumluluk, işletme ile ilgili kesimlerin, işletmenin doğrudan olmayan üstü kapalı taleplere önem vererek, bunları karşılama becerisi konusunda şüpheye düşmelerine ve daha fazla sayıda yüksek maliyetli doğrudan açık taleplerle karşı karşıya gelmesine yol açabilecektir. Örneğin, işletmenin çevreye ilişkin devlete yönelik taahhütlerini yerine getirmemesi, kamu görevlilerinin işletmelerin sosyal açıdan sorumlu davranmasını sağlamaya yönelik doğrudan açık sözleşmeler içeren daha sıkı düzenlemelere gitmelerine yol açabilir. Buna bağlı olarak yatırımcılar da işletmenin sosyal sorumluluğunun düşük olmasına bağlı olarak, yatırım açısından daha fazla risk taşıdığını düşünebileceklerdir. Ayrıca, işletmenin düşük sosyal sorumluluk düzeyinin aynı zamanda işletmenin yönetim becerisinin de düşüklüğü ile koşut olması nedeniyle, bu tür işletmelere yatırımın riskli olması görüşüne yol açacaktır. Aksine, işletmenin sosyal açıdan duyarlılığının yüksek olması ise, devletle ve finansal kesim ile olan daha istikrarlı ilişkisinin sonucunda göreceli olarak daha düşük bir finansal risk taşımaya yol açabilir. Ayrıca, işletmenin sosyal açıdan sorumluluk düzeyinin yüksek olması, toplam aktiflerine oranla toplam borçlarının düşük olması ile beraber seyredebilir. Bu ise işletmenin doğrudan olmayan talepleri daha kolaylıkla karşılamasını sağlayabilir. (McGuire, Sundgreen ve Schneeweis 1988: 856).

Konu ile ilgili çalışmalardan pek çoğu, sosyal performans ile eş dönemlerdeki finansal performans arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Geçmişten başlayarak birbirini izleyen dönemlerdeki finansal performansın, yine geçmişte ve birbirini izleyen dönemlerdeki sosyal performansla olan etkisi de açıklanmıştır. Bu konudaki teorik tartışmalar, çakışan dönemlerdeki finansal performans-sosyal performans ilişkisinin, aynı zamanda birbirini izleyen dönemlerdeki söz konusu ilişkiye de uyarlanabileceği yönündedir. Geçmişte söz konusu olan sosyal sorumluluk, çalışanların uygulamalarının çalışanların motivasyonu ve müşteri iyi niyeti gibi sonuçları, daha sonraki dönemlere de taşınacaktır. Diğer taraftan işletme sosyal sorumluluğu, geçmişteki finansal performansla ilişkilendirilebilir. İşletmenin sosyal sorumluluğa yönelik faaliyetleri, serbest kaynakların varlığına bağlıdır. İşletme sosyal sorumluluğunun önemli maliyetler içerdiği düşünülürse, geçmişte göreceli olarak yüksek mali performans sergileyen işletmeler, gelecekte bu türden maliyetleri göğüslemeye daha istekli, aksine daha az kârlı işletmeler ise bu maliyetlere katlanmaya daha az istekli olacaklardır (McGuire, Sundgreen ve Schneeweis 1988: 857).

Konu kapsamında işletme sosyal performansı ile işletme büyüklüğü arasında ilişkinin araştırıldığı çalışmalar da bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda, genellikle işletme büyüklüğü ile işletme sosyal performansı arasında güçlü bir ilişki bulunabileceği ileri sürülmüştür. Bu saptamanın hareket noktası ise büyük işletmelerin toplumun dikkatini daha fazla çekmesi ve bunun da işletmelerin yüksek sosyal performans göstermelerine yol açması saptamasıdır. Nitekim, P.A. Stanwick ve S.D. Stanwick (1998) tarafından bu alanda yapılan çalışmanın bulgularına göre; görece olarak büyük işletmeler daha yüksek kâr elde etme, daha düşük çevre kirliliğine yol açma ve yüksek sosyal performansla sahip olma özellikleri göstermektedirler.

3.1 İŞLETME MALİ PERFORMANSININ BELİRLENMESİ

İşletme sosyal performansı ile mali performansı arasındaki ilişkinin araştırılmasında esas alınan mali performans ölçütü, yine klasik ekonominin işletmeye yüklediği misyondan hareket etmektedir. Burada da işletmenin temel amacı olarak nitelenen kâr elde etme amacı esas alınmakta, işletmenin başarılı olup olmadığı, kapitalist ekonomik sistemin kurallarına göre belirli bir dönem içerisinde faaliyeti sonrasında elde ettiği toplam gelirlerinden yapmış olduğu toplam giderlerin indirilmesi sonucu, net bir fazlanın kalıp kalmadığına ve bu fazlanın görece olarak miktarına göre değerlendirilmektedir.

Kolb ve Rodriguez (1996), benzer bir biçimde işletmenin genel amacının değerini azamileştirmek olduğunu ifade etmektedirler. Buna göre, bir yatırım kararının yararları maliyetini aştığında, bu yatırım işletmenin değerini artıracaktır. Bir diğer anlatımla, işletme ona sahip olanların servetini maksimize etmek amacıyla yönetilmelidir.

Diğer taraftan, işletme için değer yaratmayı sağlayacak herhangi bir strateji, aynı anda üç ana değişkeni dikkate almak zorundadır; nakit akımı, zaman ve risk. Diğer bütün değişkenler sabit iken, bir finansal karar ile sağlanan nakit akımı ne kadar büyük ise kararın yarattığı değer o kadar büyük olacaktır. Benzer biçimde, nakit akımları ne kadar erken alınırsa, değer o kadar yüksektir. Ayrıca nakit akımları ile ilgili risk azaldıkça, değer de artar (Kolb ve Rodriguez 1996). Uygulamada işletmenin en yüksek değeri yaratması, bu üç önemli değişkeni birlikte dikkate almakla mümkün olabilecektir. Bu durumda bir işletmenin mali başarısı da, faaliyetlerinde bu üç önemli değişkeni eş anlı olarak dikkate alma becerisi ile ölçülebilecektir.

Yukarıdaki saptamalardan hareketle, bir işletmenin yöneticileri, işletmenin planlanan hedeflere ulaşip ulaşmadığını görmek, işletmenin sahipleri ise, işletmede sahip oldukları paylarının değerinin artıp artmadığını anlamak için, mali analize gereksinim duyacaklardır. Bir işletmede amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığını ortaya koyabilecek başlıca mali analiz araçlarından birisi; işletmenin mali tabloları kullanılarak ve/veya işletmede sahipliği temsil eden pay senetlerinin teşkilatlanmış piyasalarda alım-satımının söz konusu olması halinde, bu piyasalarda oluşan pay senedi getirisi kullanılarak gerçekleştirilen oran (rasyo) analizidir. Oran (rasyo) analiz tekniğinde kullanılan rasyoların çeşitli amaçlara göre sınıflandırılması mümkün olmakla birlikte, en yaygın grupta biçimi oranların;

- Likidite rasyoları
- Faaliyet rasyoları
- Finansal kaldıraç rasyoları
- Kârlılık rasyoları
- Pazar rasyoları başlıkları altında toplanmasıdır.

3.1.1 İŞLETME MALİ PERFORMANSININ BELİRLENMESİNDE ORAN ANALİZİ TEKNİĞİNİN KULLANIMI

Yukarıda sözü edilen oranlar (rasyolar), geleneksel olarak işletme başarımlarının ve/veya sorunlarının saptanmasında değişik şekillerde kullanıla gelmiştir. Finansal analiz öğretisi incelendiğinde, zayıf likidite, düşük kârlılık rasyolarının, işletmelerin zayıf yönünün göstergesi olarak değerlendirildiği görülmekte ve genellikle işletmelerin iyi rasyo sonuçlarının anlamsızlığı, kötü rasyo sonuçlarının ise büyük anlam taşıdığı vurgulanmaktadır. İşletmenin rasyoları belirli bir standardın altına düşmüş ise işletmede bir sorunun varlığı ileri sürülebilse de, tek başına kullanılan her bir rasyonun işletme sorunlarının saptanmasında yeterli olmadığı analizlerle ortaya konulmuştur (Erol 1999 : 148).

Tablo 1 : İşletme Sosyal Performansı ve İşletme Mali Performansı İlişkisini Araştıran Çalışmalarda Kullanılan Mali Performans Kriterleri	
KULLANILAN MALİ PERFORMANS KRİTERİ	ÇALIŞMA ADEDİ
Hisse Senedi Kazançları	7
Finansal Muhasebe Kazançları	6
Piyasaya Dayalı Risk Ölçümü	2
Çoklu Kriter	6
TOPLAM	21

Ayrıca, mali tabloları analiz ederken, süsleme taktikleri karşısında dikkatli olunmalıdır. Örneğin, bir likidite oranı olan cari oranı iyileştirmenin basit bir yöntemi, mali yılın son günlerinde uzun süreli bir kredi almak ve ertesi yılın ilk günlerinde bunu geri ödemektir (Kolb ve Rodriguez 1996).

Diğer taraftan işletme mali performansının göstergesi olarak, oran analizi tekniğini kullanmanın çok önemli yararları da bulunmaktadır. İstatistik kullanılarak gerçekleştirilecek çalışmalarda mali oranları kullanmanın, yalın muhasebe verileri (kâr, satış miktarı gibi) kullanmaya göre en önemli yararı, farklı büyüklükte, farklı sektörde ve farklı risk sınıfında olan işletmelerin aynı örnek grubu içerisinde incelenmesine olanak sağlamasıdır (Aktaş 1993).

Pava ve Krausz (1996), işletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, önceki çalışmaları taramışlar ve ele aldıkları 1972-1992 yılları arasındaki 21 çalışmada kullanılan mali performans kriterlerini, Tablo 1'de özetlendiği gibi gruplandırmışlardır. 1970 ile 1994 yılları arasında gerçekleştirilen 51 çalışmayı esas alan Griffin ve Mahon (1997) ise söz konusu ilişkinin araştırılmasında en çok esas alınan mali performans kriterlerinin piyasaya dayalı risk ölçümleri hariç tutulduğunda; işletme büyüklüğü (toplam varlıkların logaritması alınarak), aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı, varlıkların yaşı (net sabit aktifler/brüt sabit aktifler) ve beş yıllık net kâr marjı olduğunu belirlemiştir.

Tablo 2: 1970 – 1994 Arası Dönemlerde İşletme Sosyal Performansı Ve İşletme Mali Performansı Arasındaki İlişkiyi Araştıran Çalışmaların Sonuçları

Dönem	Çalışma Adedi	Pozitif İlişki		Negatif İlişki		İşkisiz		Toplam	
		a	b	a	b	a	b	a	b
1970'ler	16	5	7	0	1	1	3	7	10
1980'ler	27	14	0	15	1	3	2	32	3
1990'lar	8	7	0	3	0	0	0	10	0
TOPLAM	51	26	7	18	2	4	5	49	13

a) İstatistiki olarak anlamlı (en az $p > 0.1$)

b) İstatistiki olarak anlamlı değil (en az $p < 0.1$ ya da test bildirilmemiş.)

İşletme mali performansının belirlenmesinde finansal muhasebe verileri veya hisse senedi piyasa verilerinin biri ya da diğerinin seçilmesi, bunların sakıncalarını da beraberinde getirmektedir. Örneğin finansal muhasebeye dayalı veriler, işletmenin ancak tarihsel performansının bir göstergesi olabilecektir. Ayrıca muhasebe verileri, farklı dönemlerdeki muhasebe politikalarındaki değişimlerin, yöneticilerin manüplasyonlarının olumsuz etkilerini taşıyacaktır. Diğer taraftan finansal muhasebe verilerinin sakıncalarından kurtulmak için kullanılan hisse senedi piyasa verileri de sadece işletmeye yatırım yapanların bakış açısını taşıması ve işletmenin diğer ilgili kesimlerinin görüşlerini içermemesi nedeniyle eleştirilmektedir (McGuire, Sundgreen ve Schneeweis 1988).

Buna karşılık McGuire, Sundgreen ve Schneeweis (1988), işletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, finansal muhasebeye dayalı verileri ve hisse senedi piyasa verilerinin her ikisini de kullanmışlar, ancak finansal muhasebeye dayanan verilerin, özellikle de aktiflerin kârlılığa oranının, işletmenin sosyal performansını en iyi açıklayan kriter olduğu sonucuna varmışlardır.

3.2 İŞLETME SOSYAL PERFORMANSI VE İŞLETME MALİ PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TEORİK TEMELİ

İşletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasındaki ilişki, söz konusu performansların ölçülebilmesi sorununun yanı sıra araştırmalar açısından iki farklı boyut içermektedir (Preston ve O'Bannon 1997). Bunlardan birisi ilişkinin doğrultusu; diğer bir anlatımla her iki performans arasında olumlu ya da olumsuz bir ilişkinin varlığı ya da hiçbir ilişkinin bulunmaması konusudur. Diğer boyut ise, ilişkinin tesadüfiliği; her iki performanstan hangisinin diğerini belirlediği ya da aralarında karşılıklı bir etkileşimin bulunup bulunmadığı konularıdır. Preston ve O'Bannon'a (1997) göre söz konusu ilişkinin iki boyutu, aşağıda verilen altı olası tesadüfi ve doğrusal hipotezi ortaya çıkarmaktadır.

- **Toplumsal Etki Hipotezi:** Yüksek (düşük) sosyal performans düzeyi, yüksek (düşük) mali performansa yol açar.

- **Karşılıklı Değişim (Trade-Off) Hipotezi:** Yüksek (düşük) sosyal performans düzeyi, düşük (yüksek) mali performansa yol açar.

- **Kullanılabilir Fonlar Hipotezi:** Yüksek (düşük) mali performans düzeyi, yüksek (düşük) sosyal performansa yol açar.

- **Yönetimsel Fırsatçılık Hipotezi:** Yüksek (düşük) mali performans düzeyi, düşük (yüksek) sosyal performansa yol açar.

- **Olumlu Karşılıklı Etkileşim Hipotezi:** Mali performans ve sosyal performans arasında olumlu karşılıklı etkileşim bulunmaktadır.

- **Olumsuz Karşılıklı Etkileşim:** Mali performans ve sosyal performans arasında olumsuz karşılıklı etkileşim bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi birinci, üçüncü ve beşinci hipotezler mali ve sosyal performans arasında olumlu bir ilişkinin varlığı, ikinci, dördüncü ve altıncı hipotezler ise olumsuz bir ilişkinin varlığı üzerine kurulmuştur. Olumlu ilişkiyi ortaya koyan birinci hipotezin teorik açıdan kaynağını işletme sosyal sorumluluğu görüşünün destekleyicilerinden, olumsuz ilişkiyi ortaya koyan ikinci hipotezin ise teorik kaynağını işletme sosyal sorumluluğu olgusunu eleştiren klasik görüş taraftarlarından almakta olduğu söylenebilir.

Yine söz konusu iki performans arasındaki bir diğer olumlu ilişkiyi ortaya koyan üçüncü hipotez ise birinci olumlu hipotezin tersine, ancak mali açıdan başarılı olan işletmelerin sosyal açıdan başarılı olabileceği varsayımını ortaya atmaktadır. Bu hipotez de teorik dayanağını işletme sosyal sorumluluğu görüşünün destekleyicilerinden almakla birlikte, bakış açısı işletmenin ekonomik başarısını ön koşul olarak belirleyen bir bakış açısını yansıtmaktadır.

Diğer taraftan olumsuz ilişkinin ileri sürüldüğü bir diğer hipotez olan dördüncü hipotez ise, işletme yöneticilerinin kısa dönemli kâr ve başarı amaçları çerçevesinde mali performansın yüksek olduğu dönemlerde elde edecekleri primi arttırmak için, işletme sosyal harcamalarını kısacakları, mali performansın düşük olduğu dönemlerde ise başarısızlıklarını örtmek ve haklı göstermek için sosyal harcamalara yöneleceklerini ileri sürmektedir. İşletmenin üst düzey yöneticilerinin bireysel tercihleri ve öngörülleri daha önce değinildiği gibi, işletme sosyal performansı modeli kapsamında değerlendirilmekle birlikte, söz konusu hipotez konuyu, yöneticilerin ellerinde bulundurdukları gücü, ortaya çıkan fırsatları kendi çıkarlarına dönüştürmeye yönelik olarak kullanacaklarını ileri süren olumsuz bir bakış açısıyla ele almaktadır. Hipotez bu bakış açısıyla, daha çok klasik ekonomik görüşün faydacılığı, bireysel çıkarı ve kısa dönemli kâr peşinde koşma güdüsünü esas alan yönüne yaklaşmaktadır.

İşletme sosyal performansı ile mali performansı arasında karşılıklı etkileşim yoluyla ilişkinin varlığının ileri sürüldüğü beşinci ve altıncı hipotezlerden ilki, teorik dayanağını yine teorik olarak işletme sosyal sorumluluğu görüşünün savunucularından alırken, olumsuz etkileşimin ortaya atıldığı ikincisi ise işletme sosyal sorumluluğunun klasik eleştirisinden hareket etmektedir.

3.3 İŞLETME SOSYAL PERFORMANSI VE İŞLETME MALİ PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK ARAŞTIRMALAR

Konuya ilişkin çalışmalar incelendiğinde, işletme sosyal performansı ve işletme mali performansı arasındaki ilişkinin araştırılmasının yeni olmadığı görülmektedir. Griffin ve Mahon (1977) çalışmalarında, 1970'lerden itibaren konuya ilişkin çalışmaları toplayarak, sonuçlarını değerlendirmişlerdir. 1970-1994 arasında söz konusu ilişkiyi inceleyen toplam 51 çalışmanın sonuçları Tablo 2'de özetlenmektedir.

Tablonun incelenmesinden de görüleceği gibi, işletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasındaki ilişkiyi araştıran toplam 51 çalışmada ağırlıklı sonuç, kullanılan kriterlere ve sektör farklılıklarına bakılmaksızın, iki parametre arasında olumlu ilişki bulunduğu yönündedir.

İşletme sosyal performansı ve işletme mali performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik çalışmalarda, söz konusu ilişkinin varlığının kanıtlanması durumunda, araştırılan bir diğer ilişki boyutu da, Preston ve O'Bannon (1997) tarafından teorik bir çerçevede ele alındığı üzere, sosyal ve mali performans değişkenlerinin birbirlerini nasıl etkiledikleri konusudur. Diğer bir anlatımla cevabı aranan soru, yüksek işletme mali performansının mı yüksek sosyal performansa neden olduğu, yoksa yüksek sosyal performansın mı mali başarıyı getirdiğidir.

Preston ve O'Bannon (1997) söz konusu çalışmalarında, işletme sosyal sorumluluk kriteri olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanmakta olan Fortune Dergisi tarafından her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen itibar endeksini, işletme mali performans kriteri olarak da aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı ve yatırımın kârlılığı (uzun vadeli sermayenin kârlılığı) mali oranlarını esas aldıkları 67 işletme üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada izlenen istatistiki analiz yöntemi ise, 1982 - 1992 yılları arasındaki 11 yıllık dönem içerisinde, işletmelerin sosyal sorumlulukları ile mali sorumlulukları arasındaki eş anl, ileri ve gecikmeli (önce - sonra) ilişkinin korelasyon katsayısının belirlenmesidir. Diğer bir anlatımla analize alınan her bir işletmenin;

- Aynı yıldaki sosyal performansı ile mali performansı
- Bir yıldaki mali performansı ile takip eden yıldaki sosyal performansı

- Bir yıldaki sosyal performansı ile takip eden yıldaki mali performansı arasındaki ilişkinin korelasyon katsayıları ayrı ayrı analize dahil edilmiştir.

Söz konusu çalışmanın ortaya koyduğu en dikkat çekici sonuç, analize dahil edilen değişkenler arasında (sosyal performans ile mali performans arasındaki üç boyutlu ilişkinin değişkenleri) tek bir negatif sonucun bulunmamış olmasıdır. Çalışmanın ikinci önemli bulgusu ise, sosyal performans ile mali performans arasındaki üç boyutlu ilişkinin analizinde, herhangi bir yıldaki sosyal performans ile takip eden yıldaki mali performans arasındaki ilişkinin korelasyon katsayısının (sosyal performans önce - mali performans sonra), karşılaştırılan diğer ilişki boyutlarının (sosyal performans ve mali performans eş anlı ilişkisi ve sosyal performans sonra, mali performans önce ilişkisi) korelasyon katsayısından hiçbir yılda daha yüksek olmamasıdır. Preston ve O'Bannon (1997) çalışmalarında elde ettikleri bu bulguları;

- Büyük ve önemli Amerika Birleşik Devletleri firmaları arasından seçilen bir örnek işletme grubunda, işletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasında pozitif bir ilişki bulunduğu ve dolayısıyla işletme sosyal sorumluluğu savunucularının görüşlerinin desteklendiği,

- İşletme sosyal performansı ile mali performansı arasındaki üç boyutlu ilişkide (eş anlı, önce ve sonra) her iki değişken arasındaki eş dönemdeki ilişki ve mali performansın önce sosyal performansın sonrasında ele alındığı ilişkinin daha güçlü olduğu bunun da daha önce oluşturulan teorik çerçevede olumlu karşılıklı etkileşim ve kullanılabilir fonlar hipotezlerini desteklediği biçiminde yorumlamışlardır.

Konuya ilişkin bir başka çalışmada Pava ve Krausz (1996), Amerika Birleşik Devletleri'nde Council on Economic Priorities (CEP) isimli bir kuruluş tarafından düzenli olarak yayınlanan etik işletmeler portföyüne dahil olmaları nedeniyle, sosyal açıdan sorumlu olarak nitelenen ve sosyal açıdan sorumluluğu ifade eden diğer bazı göstergelerle de desteklenen 53 adet işletmeyi içine alan bir grup oluşturmuşlar ve bu grubun sosyal performans - mali performans ilişkisini, yine 53 adet işletmeden oluşan, ancak aynı kriterlere göre sosyal açıdan sorumlulukları daha düşük bulunan işletmeler grubunun sosyal performans-mali performans ilişkisi ile karşılaştırmışlardır.

Analiz yapılırken, esas alınan sosyal sorumluluğun, incelenen yedi yıllık tüm dönemdeki ve bu dönemin erken ve geç olarak ayrılmış üçer yıllık iki dönemdeki mali performans etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Böylelikle yukarıda açıklanan, işletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasındaki ilişkinin iki boyutu test edilmiştir. Çalışmada, işletme mali performansının göstergeleri olarak ise Tablo 3'te verilen ve toplam 16 adet mali tablo verisinden oluşan çeşitli mali oranlar ve diğer değişkenler esas alınmıştır:

- **Hisse Senedi Piyasasına Dayalı Performans Ölçümleri:** Piyasa kazancı, F/K oranı ve PD/DD oranı.

- **Muhasebeye Dayalı Performans Ölçümü:** Aktif karlılığı, öz sermaye karlılığı, hisse başına kazanç.

- **Risk Ölçütleri:** Cari rasyo, asit test rasyo, borç/öz sermaye rasyosu, faizin karşılanması, Altman Z skoru ve piyasa beta oranı.

- **Diğer Firma Özellikleri:** Sermaye yoğunluğu, büyüklük, sahip olunan iş alanı sayısı, kar payı ödeme rasyosu.

Çalışmada öncelikle, belirlenen her iki örnek grubun mali performanslarının değişimi aritmetik ortalama ve medyan hesaplanarak, her yıl üzerinden her bir mali kriter bazında 1985-1991 arasındaki yedi yıllık dönem için test edilmiştir. Buna ek olarak her iki grubun mali performansı, 1985-1987 ve 1989-1991 dönemleri olmak üzere, iki zaman periyodunda karşılaştırılmıştır. Söz konusu karşılaştırmaların yapılabilmesi için, her bir yıl ve kriter için hesaplanan aritmetik ortalamaların gruplar arasındaki farklılığının önemli olup olmadığı, istatistik kullanılarak test edilmiş ve ulaşılan farklılıklar, toplam 126 karşılaştırmaların 12'sinde yüzde 5 düzeyinde, 15'inde ise yüzde 10 düzeyinde önemli bulunmuştur.

Pava ve Krausz (1996) tarafından gerçekleştirilen söz konusu çalışmada, kullanılan mali oranların her bir grup için ortalamalarının incelenen bütün yıllar için ayrı ayrı karşılaştırılmasının ve gruplar arasındaki farklılıkların istatistiksel önemliliğinin araştırılmasının sonucunda, sosyal sorumluluğu yüksek olarak nitelenen işletmeler grubunun, sosyal sorumluluğu görece olarak düşük olarak nitelenen işletmelerden oluşan kontrol grubuna göre;

- Piyasaya dayalı performans ölçümü için kullanılan oranlar açısından incelenen tüm dönem boyunca nispeten daha yüksek oranlara sahip oldukları
- Muhasebe verilerine dayalı performans ölçümü için kullanılan mali oranlar dikkate alındığında önemli farklılık göstermedikleri
- Piyasa riski açısından incelenen oranlar esas alındığında, ödeme gücünü temsil eden üç oran açısından performanslarının önemli bir değişiklik göstermediği, hatta sosyal açıdan sorumlu olarak nitelenen firmaların piyasa riski açısından biraz daha iyi durumda olduğu, piyasa beta oranı açısından ise betalarının biraz daha yüksek olduğu
- Diğer firma özellikleri açısından ise, firma büyüklüğünü gösteren toplam aktifler açısından önemli bir farklılığa sahip oldukları, ancak diğer göstergeler olan sermaye yatırımlarının yoğunluğu, sahip olunan iş alanı sayısı ve kâr dağıtım oranı açısından önemli bir farklılık bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Ayrıca, her ne kadar tüm değişkenler için söz konusu olmamakla birlikte, değişkenlerin büyük çoğunluğunun, incelenen dönem içerisinde birbirini takip eden iki zaman sürecinde ya herhangi bir değişim göstermediği ya da sosyal açıdan sorumlu olarak belirlenen işletmelerin mali performanslarının kontrol gurubuna göre daha yüksek olduğu bulguları elde edilmiştir.

Sonuç olarak Pava ve Krausz (1996:345) yukarıda belirtilen bulgulardan hareketle; genel olarak sosyal sorumluluk taşıyan firmaların zaman içerisinde daha iyi performans gösterdiğini söylemek için kesinlikle erken olmakla birlikte ve bu sonuçların daha uzun dönemi kapsayan testlerle ve farklı örneklerle destekleneceği düşüncesiyle, bazı sosyal açıdan sorumlu faaliyetlerin daha iyi mali performansa yol açacağı düşüncesinin, çalışmada sosyal açıdan sorumluluğu yüksek olarak nitelenen işletmeler grubunun mali performanslarının zaman içerisindeki artışı ile tutarlılık gösterdiğini, ayrıca gerek kendi çalışmalarında varılan sonuçların tutarlılığının, gerekse diğer çalışmaların sonuçlarının ısrarla gösterdiğinin, sosyal açıdan sorumlu olan işletmelerin, sosyal açıdan sorumluluk göstermeyen işletmelere göre kesinlikle daha olumsuz mali performans sergilemediklerini ve hatta daha iyi performansa sahip olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Pava ve Krausz (1996) tarafından gerçekleştirilen ve yukarıda detayları verilen çalışmanın bazı sonuçlarının, konuya ilişkin Preston ve O'Bannon (1997) tarafından getirilen ve önceki bölümde açıklanan teorik çerçevede yer alan ve "yüksek (düşük) sosyal performans düzeyinin, yüksek (düşük) mali performansa yol açacağını" ileri süren toplumsal etki hipotezini destekleyen konumda olduğu görülmektedir.

4. İŞLETME SOSYAL SORUMLULUĞU KONUSUNUN TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELENMESİ VE İŞLETME SOSYAL PERFORMANSI İLE İŞLETME MALİ PERFORMANSI İLİŞKİSİNİN ARAŞTIRILMASI

4.1 ARAŞTIRMANIN AMACI

Türkiye ekonomisine ilişkin olarak yukarıda ortaya konulan genel tablo içerisinde ve sosyal sorumluluğa yönelik saptamalar çerçevesinde, bu çalışmada amaçlanan, Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin sosyal sorumluluğa işaret eden sosyal performansları ile mali performansları arasındaki ilişkinin ortaya konularak, daha önce belirlenen teorik çerçevede bir yere oturtulmasıdır.

4.2 ARAŞTIRMANIN TEMEL VARSAYIMLARI

Bu amaçla ele alınan işletme sosyal performansı ile mali performansı arasındaki ilişkinin teorik çerçevesi, araştırmanın varsayımlarına temel oluşturacaktır. Buna göre, araştırmanın varsayımları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- **Varsayım 1:** İşletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasında olumlu yönde bir ilişki vardır.

- **Varsayım 2:** İşletme sosyal performansı ile işletme büyüklüğü arasında olumlu yönde bir ilişki vardır.

4.3 ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada izlenen yöntem, sosyal performansı yüksek olarak belirlenen işletme grubunun (Grup-1) 1996-2001 yılları boyunca mali performansının aynı sayıda, ancak sosyal performansı

düşük olarak belirlenen kontrol grubunun (Grup-2) mali performansı ile karşılaştırılması ve oluşabilecek farklılıkların istatistik yöntemlerle anlamlılığının test edilmesidir.

Analizler sonrası ortaya çıkan verilerin her bir grup ve yıl için ortalamaları arasında istatistik açısından anlamlı farkların bulunup bulunmadığının kontrolü için, parametrik testlerden "bağımsız gruplar arasında t testi" ve parametrik olmayan testlerden t testinin alternatifini oluşturan Mann-Whitney U Testi uygulanmıştır. Daha sonrasında ise mali performans göstergesi olarak belirlenen mali oranların sosyal performansı açıklama gücünü belirleme amacına yönelik olarak, bağımlı değişken olarak sosyal performans ve açıklayıcı değişkenler olarak da analizde kullanılan mali oranların incelenen dönem itibarıyla ortalamaları ve işletme büyüklüğü kullanılarak, lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Söz konusu analizlerin gerçekleştirilmesinde SPSS İstatistik Paket Programı'ndan yararlanılmıştır.

4.3.1 İŞLETME SOSYAL PERFORMANSI KRİTERLERİNİN OLUŞTURULMASI

İşletme sosyal performansını belirleyen kriter/kriterlerin belirlenmesi, araştırmanın en güç yanını oluşturmaktadır. Türkiye'de henüz sosyal sorumluluk kavramının ortaya çıktığı ve geliştiği ülkelerdekine benzer sosyal sorumluluk endeksleri, işletmelerin çevresel atıklarının derecelendirildiği çevre endeksleri ya da sosyal konulara duyarlı yatırımcılara yönelik sosyal açıdan duyarlı işletmelerin esas alındığı yatırım endeksleri çalışmaları bulunmamaktadır.

İşletme sosyal performansının belirlenmesine yönelik anket çalışması yapılması aşağıdaki gerekçelerle uygun bulunmamıştır:

- İşletme sosyal performansı gibi hassas bir konudaki anketin, işletmelerdeki ehil ve doğru kişilerce cevaplanmasını temin etmek için yüz yüze görüşme yoluyla gerçekleştirilmesi zorunluluğu, araştırmada istatistik açıdan gereksinim duyulan asgari işletme sayısının 60 ve üzerinde olması nedeniyle çok büyük güçlükler, zaman ve finansman imkânları gerektirmektedir.

- Katılımcı sayısını artırabilmek için anketin posta yoluyla gerçekleştirilmesi halinde ise; konunun hassasiyeti, kavramların yorum gerektiren karakteri ve anketi cevaplayanların kontrolünün mümkün olmamasına bağlı olarak, elde edilecek verilerin doğruluğu büyük ölçüde şüphe götürür olacaktır.

Yukarıdaki saptamalardan hareketle, işletme sosyal performansının belirlenmesinde benzer akademik çalışmalarda da esas alınan ve gözleme dayanan bazı işletme özelliklerinden yararlanılmıştır. Söz konusu işletme özellikleri arasında en önemlisi; işletmelerin çevreye olan duyarlılıklarını tüm işletme prosesinde dikkate alacaklarını, bu konuda gerekli işletme içi eğitimi sağlayacaklarını, bu süreci denetleyeceklerini ve gerekli acil durum hazırlıklarına sahip olacaklarını gönüllü olarak kabul etmelerinin bir göstergesi olan ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Belgesi'ne sahip olmalarıdır. T. Standartları Enstitüsü'nce de belgelendirilen uluslar arası bir standardı ifade eden ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi Modeli'nin belgelendirme standardı olan ISO 14001 incelendiğinde, 5 ana prensibin söz konusu olduğu görülmektedir.

- **Birinci Prensip:** Yükümlülük Altına Girme ve Politika

Kuruluş, çevre politikasını tayin etmeli ve çevre yönetim sistemine bağlılık taahhüdünde bulunmalıdır.

- **İkinci Prensip:** Planlama

Kuruluş, çevre politikasını gerçekleştirmek için plan yapmalıdır.

- **Üçüncü Prensip:** Uygulama ve İşlem

Kuruluş, çevre politikasını gerçekleştirmek, amaç ve hedeflerine ulaşabilmek amacıyla etkin bir uygulamada bulunabilmek için, gerekli yetenek ve imkânlarla birlikte bir destek mekanizması geliştirmelidir.

- **Dördüncü Prensip:** Kontrol ve Düzeltici Faaliyet

Kuruluş, çevre icraatını ve bu icraattaki başarı derecesini ölçmeli, izleyip değerlendirmeli, düzeltici-önleyici faaliyet göstermelidir.

- **Beşinci Prensip:** Gözden Geçirme ve Geliştirme

Kuruluş, genel çevre icraatını ve bu icraattaki genel başarı derecesini geliştirmek amacıyla çevre yönetim sistemini gözden geçirmeli ve sürekli olarak geliştirmelidir. Söz konusu gözden geçirmede sorumluluk işletmelerin üst yönetimine yüklenmektedir.

Bunun dışında, işletmelerin müşterilerine ve topluma olan duyarlılıklarının bir göstergesi olan kaliteli üretim konusundaki uzun süreli kararlılıklarını, sahip oldukları ISO 9001 belgelerini üç dönem üst üste ellerinde bulundurarak Türk Standartları Enstitüsü'nün Kalite Sürekliliği ödülünü almak suretiyle kanıtlamış olmaları, işletme sosyal performansı kriteri olarak easa alınan bir diğer işletme özelliğini oluşturmaktadır³.

Bunlara ek olarak, Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı Fortune Dergisi'nce "En İtibarlı Şirketler (Most Admired Companies)" ve İngiltere'de yayınlanmakta olan Financial Times gazetesince "Dünyanın En Saygın Şirketleri (World's Most Respected Companies)" adı altında her yıl gerçekleştirilmekte olan araştırmaların bir benzerini Türkiye'de gerçekleştiren Capital Dergisi'nin, "Türkiye'nin en Beğenilen Şirketleri" konulu araştırmasının sonuçları da işletme sosyal performans kriterinin oluşturulmasında esas alınmıştır. İlki 1999 yılında, ikincisi ise daha geniş bir sektörel kapsamla 2001 yılında gerçekleştirilen ve rutin olarak gerçekleştirilmesi amaçlanan söz konusu araştırmada izlenen yöntem, aşağıdaki gibidir⁴:

- Çalışma, telefon, yüz yüze görüşme ile elektronik ve basılı form gönderme teknikleri ile 20 sektördeki 465 şirketin üst ve orta düzey yöneticilerinden oluşan 796 kişi ile görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir.
- Katılımcılara; finansal durum, hizmet veya ürün kalitesi, yeni ürün geliştirme, yenilikçilik, yönetim kalitesi, bilgi ve teknoloji yatırımları,
- Çalışanlarına sunduğu sosyal olanaklar ve haklar, ücret politikası ve düzeyi, eğitim ve geliştirme programları, stratejik pazarlama ve satış aktiviteleri, iletişim ve PR, çalışanların nitelikleri, rekabette etik davranma, eleman memnuniyeti, müşteri memnuniyeti, halka açık olması ve borsadaki işlem değeri kriterlerine göre işletmeleri değerlendirmeleri istenmiştir.
- Değerlendirme yapılırken katılımcılardan; sektör dışı da olmak üzere en beğendiği işletmeyi ve nedenini, beğeni seviyesine göre sektörde beğendiği ilk üç işletmeyi belirtmesi ve kendi işletmesi ve sektöründe en beğendiği işletmenin yukarıda belirtilen her bir kriter için 10 üzerinden değerlendirmesi istenmiştir.

Yukarıda çerçevesi çizilen işletme özelliklerinden hareket edilerek, işletme sosyal performansını belirlemeye yönelik kriterler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

- ISO 14001 Çevre Yönetim Standardına sahip olmak.
- Capital Dergisi'nin En Beğenilen Şirketler Araştırması'nda, en beğenilen şirketler içerisinde veya sektöründe en beğenilen şirketler içerisinde yer almak.
- Capital Dergisi'nin En Beğenilen Şirketler Araştırması'nda, çalışana sunulan sosyal olanaklar, eleman memnuniyeti ile ücret politikası ve düzeyi kriterlerinde ilk on şirket veya sektöründe en beğenilen şirketler içerisinde yer almak.
- ISO 9000 Kalite Belgesi'ni üç dönem sürekli bulundurmak.

Araştırmanın birinci aşamasında yukarıda sayılan kriterlerden en az birisine sahip olan işletmeler, sosyal performansı yüksek işletmeler grubu (Grup1) içerisine alınmıştır. Grup-1 işletmeleri ile karşılaştırmak amacıyla oluşturulan sosyal performansı düşük olan işletmeler grubunda ise (Grup-2) söz konusu kriterlerden hiçbirisine sahip olmayan işletmeler yer almıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında ise sosyal performans kriteri yükselttilerek, daha belirleyici olması açısından; ISO 14001 Çevre Yönetim Standardına sahip olmak ve Capital Dergisi'nin En Beğenilen Şirketler Araştırması'nda, çalışana sunulan sosyal olanaklar, eleman memnuniyeti ile ücret politikası ve düzeyi kriterlerinde ilk on şirket veya sektöründe en beğenilen şirketler içerisinde yer almak koşullarından en az birisini sağlayan toplam 22 işletme Grup-1 içerisinde sayılmış ve kontrol grubu da buna göre 22 işletmeden oluşmak üzere yeniden oluşturulmuştur.

Yukarıda sözü edilen kriterlere göre oluşturulan ve her biri 40 işletmeden oluşan Grup-1 ve kontrol amaçlı Grup-2 işletmeleri, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası sektör ayırımına göre 10 farklı sektörden seçilmiştir. Kontrol grubu olan Grup-2 işletmeleri seçimi yapılırken Grup-1 işletmeleri ile aynı sektörde, aynı sayıda ve eşit ya da yakın büyüklükte olmalarına dikkat

edilmiştir. Araştırmanın örneklerini oluşturan Grup-1 ve Grup-2 işletmelerinin yukarıda belirtilen sosyal performans kriterleri açısından durumunu gösteren durum tablo 5'te yer almaktadır.

4.3.2 İŞLETME MALİ PERFORMANSI KRİTERLERİNİN OLUŞTURULMASI

İşletmelerin mali performanslarının ölçülmesinde, konuyla ilgili akademik çalışmalarda olduğu gibi mali oranlardan (rasyo) yararlanılmıştır. Mali oranların seçimi ise Ramazan Aktaş (1993) tarafından gerçekleştirilen ve Türkiye'de Sermaye Piyasası Mevzuatına tabi, mali açıdan 25 başarısız, 35 başarılı işletmeyi kapsayan "Endüstri İşletmeleri İçin Mali Başarısızlık Tahmini" konulu araştırmada önemliliği saptanan mali oranlar dikkate alınarak yapılmıştır. Buna göre, mali performans kriteri olarak belirlenen mali oranlar aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

- Likidite Oranları: Cari Oran, Nakit Oran.
- Faaliyet Oranları: Aktif Devir Hızı, Öz sermaye Devir Hızı.
- Finansal Kaldıraç Oranları: Toplam Borç/Toplam Aktif, Faiz Karşılama Gücü, Borçlanma Oranı.
- Kârlılık Oranları: Aktif Kârlılığı, Öz sermaye Kârlılığı, Brüt Kâr Marjı, Esas Faaliyet Kâr Marjı, Diğer Faaliyet Kâr Marjı, Net Kâr Marjı.

Çalışmada ayrıca işletme büyüklüğü ile işletme sosyal performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik olarak analize dahil edilen işletmelerin sınıflaması yapılmıştır. Bu işlem gerçekleştirilirken esas alınan kriter, işletmelerin 2001 yılı verileri esas alınarak Türkiye'nin en büyük özel şirketleri sıralamasında ilk 100, ilk 250, ilk 500 içine girmeleri ya da bunların dışında kalmalarıdır. Bu durumları esas alınarak işletmeler sırasıyla 3 ile 0 arasında puan verilerek, büyüklüklerine göre sıralanmışlardır.

4.4 ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmanın en önemli sınırlılıklarından birisini, işletme sosyal performans kriterlerinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye'de işletme sosyal performansını belirlemeye yönelik sayısal verinin bulunmaması nedeniyle, örnek sayısının önemi de dikkate alınarak, konuya ilişkin akademik çalışmalardaki uygulamalar çerçevesinde, sosyal performans göstergesi olabilecek çeşitli işletme özellikleri dikkate alınarak, kriterler oluşturulmak zorunda kalınmıştır. Sayısal veriler yerine gözleme dayanması nedeniyle, uygulanan bu yöntemin, işletme sosyal performansı yüksek olan işletmelerle, sosyal performansı düşük olan işletmeler arasındaki ayırımı yapmadaki başarısı konusunda fazla iddialı olunmamakla birlikte, gelecekteki çalışmalara bir başlangıç oluşturma niteliğinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca bu kısıtlamaya bağlı olarak, işletme sosyal sorumluluğuna temel oluşturacak nitelikte ve süreklilik gösteren bir veri tabanının oluşturulamaması nedeniyle, araştırmada, işletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasındaki ilişkinin, değişkenlerin zaman içindeki değişimlerine bağlı olarak karşılaştırmasının yapılma olanağı bulunamamış, bu nedenle, değişkenlerden hangisinin diğerini etkilediği ve açıkladığı sorusunun cevaplanması ileride gerçekleştirilecek çalışmalara bırakılmıştır.

Araştırmada bir diğer önemli sınırlılık ise, uzun dönemli ve güvenilir mali verilere ulaşma güçlüğü nedeniyle, esas alınan işletmelerin halka açık ve hisse senetleri İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören işletmeler arasından seçilmesi zorunluluğudur. Bu durum ise yukarıda belirtilen sakıncayı taşımamakla beraber, bir taraftan ana kitlenin hacmini daraltırken diğer taraftan da ana kitle dışında kalan işletmelerden belirli sosyal performans kriterlerini sağlayabilecek ve farklı özellikleri nedeniyle araştırmaya dahil edilmesi, yararlı olanların (örneğin yabancı sermayenin hakimiyetindeki işletmeler) kapsamamasına neden olmuştur.

Araştırmanın bir başka sınırlılığını da yukarıda değinilen sınırlılıklara bağlı olarak, örnek sayısının daha fazla artırılmaması nedeniyle, sektörel bazda analiz yapılmasının mümkün olmaması oluşturmaktadır.

**Tablo 3: Grup 1 ve Grup 2 Arasında Mali Performans Karşılaştırması (t Testi)
(Sosyal Performans Kriteri Düşük)**

ORANLAR/ YILLAR	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Ort.	Std. Sapma	Değiş. Katsay.
Likidite Oranları									
Cari Oran									
Grup-1	1,75	1,72	1,80	1,57	1,76	1,59	1,70	0,50	0,28
Grup-2	1,65	1,77	1,74	1,60	1,65	1,56	1,67	0,49	0,28
Nakit Oran									
Grup-1	0,32	0,33	0,39	0,33	0,32	0,30	0,33	0,24	0,91
Grup-2	0,29	0,34	0,38	0,37	0,34	0,28	0,34	0,23	0,86
Faaliyet Oranları									
Aktif Devir Hızı									
Grup-1	1,49	1,37	1,29	1,18	1,22	1,18	1,27	0,25	0,20
Grup-2	1,38	1,34	1,31	1,14	1,25	1,18	1,24	0,24	0,20
Özsermaye D.H.									
Grup-1	3,60	3,51	3,05	3,07	3,27	3,91**	3,37*	1,33	0,35*
Grup-2	2,88	3,04	2,87	2,98	2,63	1,89	2,72	1,59	0,55
Kaldıraç Oranları									
Borçlanma Oranı									
Grup-1	147,11	158,00	138,22	159,14	159,41	185,86	169,48	106,33	0,55*
Grup-2	153,99	151,00	159,19	199,08	108,77	95,86	144,46	141,07	0,83
T.Borç/T.Aktif									
Grup-1	52,03	53,93	52,92	55,58	54,08	61,32	55,07	10,00	0,19
Grup-2	52,37	52,06	51,91	57,21	58,84	68,15	56,73	13,19	0,22
Faiz Karş.Gücü									
Grup-1	3,99	3,72	2,64	2,20	3,10	1,44	2,80	1,56	0,57**
Grup-2	3,62	3,92	3,85*	2,66	2,39	1,26	2,90	1,99	1,02
Kârlılık Oranları									
Aktif Kârlılığı									
Grup-1	13,49	11,57	8,12	4,61	5,49	0,12*	7,00	7,78**	0,65
Grup-2	11,49	13,57	9,48	5,17	-0,48	-10,07	4,80	12,70	0,05
Özsermaye Kârl.									
Grup-1	28,22	23,39	16,12	7,45	10,02	-8,05	12,08	27,86*	0,22
Grup-2	21,15	25,64	16,47	1,61	8,46	4,50	12,92	43,41	1,30
Brüt Kâr Marjı									
Grup-1	31,87	31,67	30,65	29,42	26,85	29,08	30,03	4,76	0,17
Grup-2	28,59	31,36	28,88	26,92	20,88	24,31	26,66	7,32	0,24
E.Faal.Kâr Marjı									
Grup-1	17,75	17,35	14,89	12,52	9,59	11,91	14,21	6,04	0,40
Grup-2	15,04	18,60	13,97	11,71	2,86	6,57	11,35	8,95	0,15
D.Faal. Kâr Marjı									
Grup-1	4,93	5,48	6,43	10,18	6,18	16,13	8,49	5,93	0,72
Grup-2	6,36	7,45	8,51	12,11	6,85	14,43	9,43	5,49	0,62
Net Kâr Marjı									
Grup-1	10,21	8,71	6,19	3,80	5,23	0,52	5,57	6,88	0,49
Grup-2	9,62	11,12	7,69	4,88	2,51	-7,00	4,74	10,02	0,30
İşlet. Büyüklüğü									
Grup-1						2,00***		0,16	
Grup-2						1,15		0,17	

* %10 Anlamlılık düzeyi, ** % 5 Anlamlılık düzeyi, *** % 1 Anlamlılık düzeyi

4.5 ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde işletme sosyal performansı yüksek olarak nitelenen, Grup-1 işletmeleri ile işletme sosyal performansının düşük olarak nitelendiği kontrol grubunu oluşturan aynı sayıdaki

Grup-2 işletmelerinin 1996-2001 arası yıllara ilişkin mali oranlarının karşılaştırılmasının sonuçları analiz edilmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, araştırmanın birinci aşamasında (elenme öncesi), belirlenmiş olan işletme sosyal performansı kriterlerinden en az birisine sahip olan 40 adet işletme sosyal performansı yüksek işletmeler grubu (Grup-1) içerisine alınmıştır. Grup-1 işletmeleri ile karşılaştırmak amacıyla oluşturulan aynı sayıdaki sosyal performansı düşük olan işletmeler grubunda ise (Grup-2) söz konusu kriterlerden hiç birisine sahip olmayan işletmeler yer almıştır. Bu koşullar altında Grup-1 işletmelerinin mali performansları ile Grup-2 işletmelerinin mali performansları arasındaki istatistik anlamlılık açısından karşılaştırma Tablo 3'te özetlenmiştir. Tablonun incelenmesinden de görüleceği üzere, genel olarak birkaç bulgu dışında, mali performans açısından, Grup-1 işletmelerinin mali oranlarının ortalamaları ile Grup-2 işletmelerinin mali oranlarının ortalamaları arasında istatistik açısından anlamlı bir fark ortaya çıkmamaktadır.

Bu sonucun görülmesi üzerine, çalışmada "İşletme Sosyal Performans Kriterlerinin Oluşturulması" başlığı altında açıklandığı gibi, araştırmada kullanılan sosyal performans kriterleri yükseltmek suretiyle işletmeler arasında eleme yapılmış ve Grup-1 işletmeleri ile Grup-2 işletmeleri her birisi 22 adet işletmeyi kapsayacak biçimde yeniden oluşturulmuştur. Bu yeni duruma göre (elenme sonrası), Grup-1 işletmelerinin mali performansları ile Grup-2 işletmelerinin mali performansları arasındaki istatistik anlamlılık açısından karşılaştırma ise Tablo 4'te yer almaktadır. İstatistik açısından, örnek sayısının 30'un altına düşmesinin, ele alınan örnek grubun ana kitleyi temsil etmesinde hata payını yükselteceği genel varsayımına bağlı olarak sakıncalar taşımaya karşın, sosyal performans kriteri yükseltmekle yapılan eleme sonucunda oluşan Grup-1 işletmelerinin sosyal performans yüksekliğini daha iyi temsil edecekleri düşünülmektedir. Buna bağlı olarak tekrarlanacak olan analizin sonuçlarının araştırmanın varsayımlarının test edilmesi açısından destekleyici olacağı düşünülmüştür (Tablo 4).

Eleme sonrası yapılan analizde, yukarıda sözü edilen sakıncanın yaratabileceği sorunlar göz önüne alınarak, toplum parametresinin hesaplanmadığı ya da belirli bir dağılım varsayımı yapılmadığı durumlarda kullanılan parametrik olmayan testlerden ve t testinin bir alternatifi niteliğinde olan Mann-Whitney U testi de uygulanmıştır (Özdamar 1999). Analiz sonuçları Tablo-5'da yer almaktadır. Söz konusu eleme sonrası oluşturulan Tablo 4 ve Tablo 5 incelendiğinde, ortaya çıkan genel görünüş bir önceki karşılaştırmaya (Tablo 3) göre değişiklik göstermemekle beraber, analizin sosyal performans kriterinin yükseltilmesinin sonuca etkilerinin görülmesi açısından yararlı olmuştur.

4.5.1 MALİ ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde işletmelerin sosyal performansları temelinde gruplara ayrılarak, mali performansı gösteren bazı likidite oranları, faaliyet oranları, finansal kaldıraç oranları, kârlılık oranları karşılaştırılmaları ve belirlenen kritere göre işletme büyüklükleri açısından karşılaştırılmaları sonrası elde edilen bulgular analiz edilerek, işletme sosyal performansı kavramının teorik bakış açısıyla yorumlanmaları amaçlanmaktadır.

Eleme öncesi analizde, incelenen yıllar itibarıyla elde edilen ortalamalarda genel görünümün, öz sermaye devir hızı dikkate alındığında, Grup1 lehine gerçekleşen ve istatistik açıdan yüzde 10 anlamlılık düzeyinde oluşan farklılık dışında, iki grubun mali performanslarının anlamlı bir farklılık göstermedikleridir. Söz konusu mali oran dikkate alındığında elde edilen bir diğer bulgu da, her iki gruba dahil işletmelerin söz konusu altı yıllık dönemdeki ortalamalarının standart sapmalarına oranlanması ile elde edilen değişim katsayıları arasındaki farkın da aynı düzeyde istatistik anlamlılık taşımasıdır.

İncelenen öz sermaye devir hızındaki bu değişim katsayısı farklılığına ek olarak, ele alınan altı yıllık dönem itibarıyla Grup-1 ve Grup-2 işletmelerinin; finansal kaldıraç oranları içinde yer alan borçlanma oranı ve faiz karşılama gücü açısından değişim katsayılarının, kârlılık oranları arasında yer alan aktif kârlılığı ve öz sermaye kârlılığı açısından da standart sapmalarının istatistik açıdan Grup-1 işletmeleri lehine önemli farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu mali oranlar için elde edilen bu bulgular, sosyal performansı yüksek olarak nitelenen Grup-1 işletmelerinin grup içi dağılımlarının kontrol grubunu oluşturan Grup-2 işletmelerine göre daha az yaygınlık taşıdığı ve daha istikrarlı bir grup oluşturduğu biçiminde yorumlanmaktadır.

Eleme sonrasında toplam 44 işletme ile tekrarlanan analiz sonrasında da bir önceki analizde elde edilen bulgularla paralellik taşıyan sonuçlara ulaşılmıştır. Bu kez karşılaştırılan iki grubun ele alınan mali oranlarının hiçbirisinin incelenen dönem ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Buna karşılık incelenen altı yıllık dönem boyunca karşılaştırılan iki gruba ilişkin olarak; faaliyet oranları içinde yer alan öz sermaye devir hızı, finansal kaldıraç oranları arasında sayılan borçlanma oranı, toplam borç/toplam aktif oranı, faiz karşılama gücü ve kârlılık oranları içinde yer alan brüt kâr marjı açısından değişim katsayıları arasında, ayrıca toplam borç/toplam aktif oranı, aktif kârlılığı oranı, öz sermaye kârlılığı oranı ve net kâr marjı oranı açısından da standart sapmaları arasında Grup-1 lehine istatistik anlamlılık taşıyan farklılıklar görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlarla da, belirlenen sosyal performans kriterlerine göre ayrıştırılan Grup-1 işletmelerinin mali performansının Grup-2 işletmelerine göre farklılık göstermemekle birlikte Grup-1 işletmelerinin grup içi dağılımlarının daha istikrarlı olduğu sonucu bir kez daha saptanmıştır.

**Tablo 4. Grup-1 ve Grup-2 Arasında Mali Performans Karşılaştırması (t Testi)
(Sosyal Performans Kriteri Yüksek)**

ORANLAR/ YILLAR	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Ort.	Std. Sapma	Değiş. Katsay.
Likidite Oranları									
Cari Oran									
Grup-1	1,81	1,77	1,93	1,64	1,66	1,49	1,69	0,41	0,24
Grup-2	1,65	1,80	1,67	1,42	1,42	1,38	1,55	0,43	0,27
Nakit Oran									
Grup-1	0,28	0,28	0,43	0,34	0,26	0,22	0,29	0,18	0,85
Grup-2	0,20	0,27	0,26	0,24	0,14	0,13	0,21	0,16	0,84
Faaliyet Oranları									
Aktif Devir Hızı									
Grup-1	1,38	1,34	1,25	1,14	1,18	1,15	1,22	0,23	0,19
Grup-2	1,46	1,40	1,43	1,22	1,33	1,25	1,30	0,25	0,19
Özsermaye D.H.									
Grup-1	3,63	3,87	3,25	3,00	2,97	3,73	3,37	1,81	0,28*
Grup-2	3,12	3,03	2,97	3,38	3,19	2,89	3,11	0,90	0,49
Kaldıraç Oranları									
Borçlanma Oranı									
Grup-1	164,78	188,47	162,63	169,54	148,90	235,42	180,76	80,50	0,39*
Grup-2	128,96	146,31	152,98	191,18	134,78	184,92	157,40	141,81	0,76
T.Borç/T.Aktif									
Grup-1	54,12	57,13	56,73	56,93	55,28	62,23	57,34	8,08*	0,15**
Grup-2	52,91	52,24	53,87	60,48	61,67	78,48	60,10	14,77	0,22
Faiz Karş. Gücü									
Grup-1	3,74	3,46	1,71	2,06	3,19*	1,35	2,55	1,42	0,55*
Grup-2	3,71	4,03	2,99*	2,71	2,12	1,14	2,77	1,91	0,79
Kârlılık Oranları									
Aktif Kârlılığı									
Grup-1	11,62	8,97	5,22	3,85	6,85**	2,01*	6,13	6,12**	0,47
Grup-2	10,53	13,33	8,89	4,72	1,19	-15,49	3,85	13,70	-0,37
Özsermaye Kârl.									
Grup-1	26,36	18,85	12,17	5,66	14,98**	-2,20	11,53	19,26**	0,51
Grup-2	19,63	22,53	13,20	3,24	0,19	-23,24	6,03	46,86	1,19
Brüt Kâr Marjı									
Grup-1	31,85	30,99	30,14	30,22	28,40	31,27	30,75	4,23	0,15*
Grup-2	30,21	30,70	28,99	26,56	23,72	27,77	27,83	5,21	0,21
E.Faal.Kâr Marjı									
Grup-1	17,32	16,19	13,68	12,57	11,21**	14,15	14,37	5,40	0,22
Grup-2	15,71	16,60	12,61	10,64	5,96	10,58	11,96	6,20	0,44
D.Faal. Kâr Marjı									

Grup-1	4,77	5,41	6,41	11,95	6,69	18,26*	9,26	6,97	0,73
Grup-2	6,02	7,55	7,46	11,21	5,38	11,17	8,28	4,70	0,64
Net Kâr Marjı									
Grup-1	9,16	7,04	4,09	2,96	6,53**	1,82**	4,95	6,09**	0,29
Grup-2	8,01	9,67	5,94	3,81	0,72	-13,26	2,44	10,79	-0,06
İşlet. Büyüklüğü									
Grup-1						2,27***		0,19	
Grup-2						1,00		0,23	

* %10 Anlamlılık düzeyi, ** % 5 Anlamlılık düzeyi, *** % 1 Anlamlılık düzeyi

4.5.2 İŞLETME BÜYÜKLÜĞÜ

İşletme sosyal performansı ile işletme büyüklüğü arasındaki ilişkinin konu ile ilgili akademik çalışmalarda genellikle araştırılan bir nokta olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada da bu tür bir ilişkinin varlığının araştırılması amaçlanmış, bu amaçla analize esas alınan Grup-1 işletmeleri ve kontrol grubu işletmeleri, 2001 yılı verileri açısından Türkiye'nin en büyük 100, 250 ve 500 işletmesi arasında bulunup bulunmadıkları açısından karşılaştırılmışlardır. Elde edilen sonuç, gerek eleme öncesi, gerekse eleme sonrası analizde Grup-1 işletmeleri lehine istatistik anlamlılığı yüksek bir farkın bulunduğu yönündedir.

4.5.3 LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ

Analizin bu aşamasında eleme öncesindeki işletmelerin oluşturdukları gruplar esas alınarak, lojistik regresyon yoluyla mali performans kriterleri olarak belirlenen mali oranların yıllar itibariyle ortalamalarının, işletme sosyal performansını açıklama gücü araştırılmış olup, bunun için SPSS İstatistik Paket Programı kullanılmıştır.

Lojistik regresyon, bağımlı değişkenin tahmini değerlerini olasılık olarak hesaplayarak, olasılık kurallarına uygun sınıflama yapma olanağı sağlayan bir istatistik yöntemdir (Özdamar 1999: 476). Araştırmada kullanılan çok değişkenli lojistik regresyon modeli;

$$P(Y) = 1 / 1 + e^{-z} \quad (1)$$

olarak yazılmaktadır. Burada Z, bağımsız değişkenlerin doğrusal kombinasyonu olup,

$$Z = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_p X_p \quad (2)$$

şeklinde yazılır. Burada β_0 ve β_1, \dots, β_p regresyon katsayılarıdır (Özdamar 1999: 476).

Elde edilen sonuçlar Tablo 5'te özetlenmekte olup, kullanılan mali oranların ortalamalarından hiçbirisinin tek başlarına işletme sosyal performansını açıklama gücü bulunmamaktadır. Bu sonuca bağlı olarak, SPSS' de ileri yönlü (forward) aşamalı (stepwise) uygulama sonucuna göre de mali oranların ortalamalarının herhangi bir setinin işletme sosyal sorumluluğunu açıklama gücü çıkmamaktadır. Bununla birlikte analizde işletme büyüklüğü bir değişken olarak yer aldığına, modelin işletme sosyal performansını açıklama gücü yüzde 67,5 oranında gerçekleşmektedir.

Tablo 5 : Grup-1 ve Grup-2 Arasında Mali Performans Karşılaştırması (Sosyal Performans Kriteri Yüksek)

ORANLAR/ YILLAR	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Ort.	Std. Sapma	Değiş. Katsay.
Likidite Oranları									
Cari Oran									
Grup-1	1,81	1,77	1,93	1,64	1,66	1,49	1,69	0,41	0,24
Grup-2	1,65	1,80	1,67	1,42	1,42	1,38	1,55	0,43	0,27
Nakit Oran									
Grup-1	0,28	0,28	0,43	0,34	0,26	0,22	0,29	0,18	0,85
Grup-2	0,20	0,27	0,26	0,24	0,14	0,13	0,21	0,16	0,84
Faaliyet Oranları									
Aktif Devir Hızı									
Grup-1	1,38	1,34	1,25	1,14	1,18	1,15	1,22	0,23	0,19
Grup-2	1,46	1,40	1,43	1,22	1,33	1,25	1,30	0,25	0,19
Özsermaye D.H.									
Grup-1	3,63	3,87	3,25	3,00	2,97	3,73	3,37	1,81	0,28

Grup-2	3,12	3,03	2,97	3,38	3,19	2,89	3,11	0,90	0,49
Kaldıraç Oranları									
Borçlanma Oranı									
Grup-1	164,78	188,47	162,63	169,54	148,90	235,42	180,76	80,50	0,39**
Grup-2	128,96	146,31	152,98	191,18	134,78	184,92	157,40	141,81	0,76
T.Borç/T.Aktif									
Grup-1	54,12	57,13	56,73	56,93	55,28	62,23	57,34	8,08*	0,15**
Grup-2	52,91	52,24	53,87	60,48	61,67	78,48	60,10	14,77	0,22
Faiz Karş.Gücü									
Grup-1	3,74	3,46	1,71	2,06	3,19*	1,35	2,55	1,42	0,55
Grup-2	3,71	4,03	2,99*	2,71	2,12	1,14	2,77	1,91	0,79
Kârlılık Oranları									
Aktif Kârlılığı									
Grup-1	11,62	8,97	5,22	3,85	6,85**	2,01*	6,13	6,12***	0,47
Grup-2	10,53	13,33	8,89	4,72	1,19	-15,49	3,85	13,70	-0,37
Özsermaye Kârl.									
Grup-1	26,36	18,85	12,17	5,66	14,98***	-2,20	11,53	19,26**	0,51*
Grup-2	19,63	22,53	13,20	3,24	0,19	-23,24	6,03	46,86	1,19
Brüt Kâr Marjı									
Grup-1	31,85	30,99	30,14	30,22	28,40	31,27	30,75	4,23	0,15
Grup-2	30,21	30,70	28,99	26,56	23,72	27,77	27,83	5,21	0,21
E.Faal.Kâr Marjı									
Grup-1	17,32	16,19	13,68	12,57	11,21**	14,15	14,37	5,40	0,22
Grup-2	15,71	16,60	12,61	10,64	5,96	10,58	11,96	6,20	0,44
D.Faal. Kâr Marjı									
Grup-1	4,77	5,41	6,41	11,95	6,69	18,26*	9,26	6,97	0,73
Grup-2	6,02	7,55	7,46	11,21	5,38	11,17	8,28	4,70	0,64
Net Kâr Marjı									
Grup-1	9,16	7,04	4,09	2,96	6,53**	1,82*	4,95	6,09**	0,29
Grup-2	8,01	9,67	5,94	3,81	0,72	-13,26	2,44	10,79	-0,06
İşlet. Büyüklüğü									
Grup-1						2,27***		0,19	
Grup-2						1,00		0,23	

* %10 Anlamlılık düzeyi, ** % 5 Anlamlılık düzeyi, *** % 1 Anlamlılık düzeyi

4.6 ARAŞTIRMANIN SONUCU

İşletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasındaki ilişkinin boyutlarının varsayımlara dayanarak test edildiği bu araştırmada; işletme sosyal performansı yüksek olarak nitelenen, Grup-1 işletmeleri ile işletme sosyal performansının düşük olarak nitelendiği kontrol grubunu oluşturan aynı sayıdaki Grup-2 işletmelerinin, 1996-2001 arası yıllara ilişkin mali oranlarının ve işletme büyüklüklerinin karşılaştırılmasının sonuçları analiz edilmiş olup, aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- Mali performansın göstergesi niteliğindeki mali oranların ortalamaları ile, birkaç istisna dışında yıllar itibarıyla mali oranlar açısından Grup 1 işletmeleri ile Grup 2 işletmeleri arasında istatistik açısından anlamlı bir fark ortaya çıkmamaktadır. Bu nedenle, genel bir ifadeyle, mali performans açısından Grup-1 işletmelerinin Grup-2 işletmelerine kıyasla daha başarılı olduğuna ilişkin güçlü bir bulguya ulaşılamamıştır. Elde edilen bu sonuçlar, araştırmanın "işletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasında olumlu bir ilişki vardır" biçiminde ifade edilen 1. varsayımının geçerliliğini desteklememektedir. Bununla birlikte, öz sermaye devir hızı esas alındığında, iki grup arasındaki farklılık Grup-1 lehine yüzde 10 istatistik anlamlılık taşımaktadır. Ayrıca genel olarak Grup-1 işletmelerinin grup içinde Grup-2'ye göre az dağılma gösterdiği, dolayısıyla daha istikrarlı bir grup oluşturduğu anlaşılmıştır. Ancak bu bulguların varsayımın desteklenmesini destekleyecek güçte olmadıkları düşünülmektedir.

- Analize esas alınan Grup-1 işletmeleri ve kontrol grubu (Grup-2) işletmelerinin 2001 yılı verileri açısından Türkiye'nin en büyük 100, 250 ve 500 işletmesi arasında bulunup bulunmadıkları

açısından karşılaştırılmaları sonucunda, Grup-1 işletmeleri lehine istatistik anlamlılığı yüksek bir fark bulunmuş ve bu bulgu işletme sosyal performansı ile işletme büyüklüğü arasında olumlu bir ilişki bulunduğu biçiminde ifade edilen araştırmanın 2. varsayımını destekleyici bulunmuştur. Ayrıca lojistik regresyon analizi sonuçları, işletme büyüklüğünün işletme sosyal performansını açıklamada önemli bir etken olduğu sonucunu vermektedir.

5. SONUÇ

Kontrol ettikleri güç ve kaynaklarla, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ve toplumların kaderinde söz sahibi olan çok uluslu işletmeler kendilerini toplumsal sorunlardan soyutlayamazken, toplumdaki genel izlenim ise bu kuruluşların sosyal konulara duyarlılıklarının kâr elde etmeye olan duyarlılıklarına göre, beklenenden çok daha düşük olduğu yönündedir. Toplumun, insan hakları, tüketici hakları, çalışma yaşamı ve çevre ile ilgili taleplerine karşı, piyasa ekonomisi kurallarına göre faaliyet gösteren işletmenin konumu ve bu taleplere olan duyarlılığı ise genel olarak işletme sosyal sorumluluğu literatürünün konusunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte, piyasa ekonomisi mantığı içerisinde, bu mantığa ters düşen bir felsefeyi ifade eden işletme sosyal sorumluluğu kavramı kendisine yer bulmakta zorlanmakta ve sözü edilen kavramın açıklanması çabaları, geçerli ekonomik sistemin doğasına uymayan bu fikri sistemle uyumlaştırmaya yönelik farklı görüşlere sahne olmaktadır.

Diğer taraftan tarihsel olarak süregelen küreselleşme olgusu da günümüzde sosyal sorumluluk kavramını öne çıkaran bir etken durumundadır. Ulus devletin zayıflamasıyla birlikte, spekülasyon olarak hareket eden uluslar arası sermaye, küresel krizleri de beraberinde getirmiş, bu gelişmelere ayak uyduramayan gelişmekte olan ülkeler için geleceğe yönelik belirsizlikler, yoksulluk, işsiz yığınlar, gelir adaletsizliğinin artması sonucunu doğurmuştur. Gelişmiş dünya için de kaygı verici hal alan bu sürecin temelinde yer alan liberal iktisat politikası, kamusal müdahale araçlarının geliştirilmesini bir alternatif olarak kabul etmediğinden, küresel sosyal krizin dayatması karşısında, "şirketlerin sosyal sorumluluğu" görüşünü ön plana getirmiş, bunu ise çokuluslu şirketlerin gönüllü öncülüğüne terk etmiştir.

İşletme sosyal sorumluluğu kavramı tartışmalarının temelinde, kavramın dayanağını oluşturacak bir teori geliştirmeye yönelik çabalar bulunurken, bu alandaki belirsizliklere ve toplumsal taleplere karşı işletmelerin duyarsız kalamayışı sonucunda, sosyal sorumluluk kavramının yönü, uygulamanın ağırlık kazandığı bir evreye girmiştir. Teorideki gelişmelerden çok, işletmelerin sosyal sorumluluk kapsamındaki performanslarının öne çıktığı işletme sosyal performansı kavramının alanına ise sosyal açıdan duyarlı işletmelerin sosyal sorumluluğa uygun davranışları, bu davranışların etkilerinin ölçülmesi ve bunun yöntemi girmektedir.

İşletme sosyal performansının ilk kez bir model olarak ortaya konulması ile; bir işletmenin, sosyal sorumlulukla ilgili prensiplerinin yapısı, sosyal duyarlılıkla ilgili yöntemleri, politikaları ve bunların toplumsal süreçle ilişkisine bağlı olarak gözlenebilir sonuçları bir bütün içinde değerlendirilmiştir. İşletme sosyal performansına ilişkin geliştirilen modelin ve bunun eleştirisi ve sağlanan katkı ile ortaya çıkan yeniden yorumunun bir unsuru olan işletme davranışlarının (faaliyetlerinin) sonuçları ve bunun bir parçasını oluşturan sosyal etkiler, işletme sosyal performansının göstergesi olarak temel alınmaktadır.

İşletmenin sosyal performansı ile mali performansı arasındaki ilişkinin araştırılması çalışmalarının gerisinde işletme sosyal sorumluluğuna yönelik tartışmalar yer almakta olup, buradaki temel çelişkiyi klasik ekonomik görüşün ve bu görüşün dünya ekonomisinde hakim uygulaması olan serbest piyasa ekonomisinin işletmeye olan bakış açısı oluşturmaktadır.

İşletme sosyal performansı ile mali performansı arasındaki ilişki, söz konusu performansların ölçülebilmesi sorununun yanı sıra, araştırmalar açısından iki farklı boyut içermektedir. Bunlardan birisi ilişkinin doğrultusu; diğer bir anlatımla, her iki performans arasında olumlu ya da olumsuz bir ilişkinin varlığı ya da hiçbir ilişkinin bulunmaması konusudur. Diğer boyut ise, ilişkinin tesadüfiliği; her iki performanstan hangisinin diğerini belirlediği ya da aralarında karşılıklı bir etkileşimin bulunup bulunmadığı konularıdır.

1970'lerden itibaren hızlanarak gelişmeye başlayan işletme sosyal sorumluluğu kavramı çevresinde meydana gelen söz konusu teorik tartışmalar ve uygulamalar temelinde, Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin bu olguyu ne ölçüde bünyelerinde taşıdıkları ve yaşanan

globalleşme sürecinden bu yönde nasıl etkilendiklerinin incelenmesi, bu araştırmanın cevap bulmaya çalıştığı sorular arasındadır.

Ekonomik büyümenin öncülüğünün kamudan özel sektöre devredilmesine yönelik bir geçiş dönemi olarak adlandırılan 1980'li yılları, ekonominin dışa açılmasında önceliğin reel sektörden, finans ve kambiyo hizmetlerine geçtiği yıllar izlemiştir. Böylece Türkiye ekonomisi dünya pazarlarıyla eklemlenme ve küreselleşme sürecinde, 1990'lı yıllarda doğrudan doğruya dışa açık bir ekonomi haline gelmiştir. Bu genel trendler içerisinde işletmeler kesiminin kurumsal yapısı incelendiğinde; bu kesime, köklü bir geçmişe sahip olmayan ve aile şirketi olarak nitelenen kapalı yapıdaki şirketlerin hakim olduğu ve bunların asli karar mercii olan yönetim kurullarının profesyonelleşmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Genel ekonomide önemli yeri olan imalat sanayii özelinde ise; hakim yapı olan eksik rekabet yapısının korunduğu ve işletmelerin kazançlarına paralel olarak, çalışanlarına sosyal olanaklar sağlamada isteksiz oldukları gözlenmektedir. İşletmeler kesiminde çevreye yönelik yatırımların yapılmasından ise genel olarak maliyetler ve finansman sorunları nedeniyle kaçınıldığı gözlenmektedir.

Çalışmada, Türkiye ekonomisinin geneline ve işletmeler kesimine yönelik bulgular ve yapılan değerlendirmelerden, kendi dinamikleri açısından Türkiye'de genel olarak işletme sosyal sorumluluğu kavramının oluşumuna ve gelişmesine elverişli bir ortam bulunmadığı, ancak küreselleşmenin de hızlandırdığı dış etkenlerin, söz konusu kavramın uygulamaya geçmesini zorlayıcı oldukları sonucuna varılmıştır. Nitekim, tüketicilerini sosyal sorumluluk taşıdıklarına ikna etmeyi amaçlayan çokuluslu işletmeler, gelişmekte olan ülkelerdeki tedarikçilerinin uymalarını sağlamak amacıyla çeşitli normlar geliştirmekte ve bunlara uyumun sağlanıp sağlanmadığını denetlemektedirler. Bu gelişmelere paralel olarak yerel ölçekte ise, işletmeler kesiminin çeşitli örgütlerinin öncülüğünde iş etiğini, işletme sosyal sorumluluğunu ve çevreye duyarlılığı dile getiren çıkışlar sıklıkla gözlenmeye başlamıştır.

Türkiye ekonomisine ilişkin olarak yukarıda ortaya konulan genel tablo içerisinde ve sosyal sorumluluğa yönelik saptamalar çerçevesinde, Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin sosyal sorumluluğa işaret eden sosyal performansları ile mali performansları arasındaki ilişkinin ortaya konularak, daha önce belirlenen teorik çerçevede bir yere oturtulması amacıyla araştırmanın varsayımları aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- **Varsayım 1:** İşletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasında olumlu yönde bir ilişki vardır.

- **Varsayım 2:** İşletme sosyal performansı ile işletme büyüklüğü arasında olumlu yönde bir ilişki vardır.

Araştırmada izlenen yöntem, sosyal performansı yüksek olarak belirlenen işletme grubunun (Grup-1) 1996-2001 yılları boyunca mali performansının aynı sayıda, ancak sosyal performansı düşük olarak belirlenen kontrol grubunun (Grup-2) mali performansı ile karşılaştırılması ve oluşabilecek farklılıkların istatistik yöntemlerle anlamlılığının test edilmesidir.

İşletme sosyal performansının belirlenmesinde benzer akademik çalışmalarda da esas alınan ve gözleme dayanan bazı işletme özelliklerinden hareket edilerek, işletme sosyal performansını belirlemeye yönelik kriterler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

- ISO 14001 Çevre Yönetim Standardına sahip olmak.

- Capital Dergisi'nin En Beğenilen Şirketler Araştırması'nda, en

beğenilen şirketler içerisinde veya sektöründe en beğenilen şirketler içerisinde yer almak.

- Capital Dergisi'nin En Beğenilen Şirketler Araştırması'nda, çalışana sunulan sosyal olanaklar, eleman memnuniyeti ile ücret politikası ve düzeyi kriterlerinde ilk on şirket veya sektöründe en beğenilen şirketler içerisinde yer almak.

- ISO 9000 Kalite Belgesi'ni üç dönem sürekli bulundurmak.

Araştırmanın birinci aşamasında yukarıda sayılan kriterlerden en az birisine sahip olan işletmeler, sosyal performansı yüksek işletmeler grubu (Grup1) içerisine alınmıştır. Grup-1 işletmeleri ile karşılaştırmak amacıyla oluşturulan sosyal performansı düşük olan işletmeler grubunda ise (Grup-2) söz konusu kriterlerden hiçbirisine sahip olmayan işletmeler yer almıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında ise sosyal performans kriteri yükseltilerek, daha belirleyici olması açısından; ISO

14001 Çevre Yönetim Standardı'na sahip olmak ve Capital Dergisi'nin En Beğenilen Şirketler Araştırması'nda, çalışana sunulan sosyal olanaklar, eleman memnuniyeti ile ücret politikası ve düzeyi kriterlerinde ilk on şirket veya sektöründe en beğenilen şirketler içerisinde yer almak koşullarından en az birisini sağlayan toplam 22 işletme Grup1 içerisinde sayılmış ve kontrol grubu da buna göre 22 işletmeden oluşmak üzere yeniden oluşturulmuştur.

İşletmelerin mali performanslarının ölçülmesinde konuyla ilgili akademik çalışmalarda olduğu gibi mali oranlardan (rasyo) yararlanılmıştır. Buna göre, mali performans kriteri olarak belirlenen ve likidite, faaliyet, finansal kaldıraç ve kârlılık oranları arasından seçilen 13 adet mali oran kullanılmıştır.

Çalışmada ayrıca işletme büyüklüğü ile işletme sosyal performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik olarak analize dahil edilen işletmelerin sınıflaması yapılmıştır. Bu işlem gerçekleştirilirken esas alınan kriter, işletmelerin 2001 yılı verileri esas alınarak Türkiye'nin en büyük özel şirketleri sıralamasında ilk 100, ilk 250, ilk 500 içine girmeleri ya da bunların dışında kalmaları olmuştur.

İşletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasındaki ilişkinin boyutlarının varsayımlara dayanarak test edildiği bu çalışmada; işletme sosyal performansı yüksek olarak nitelenen, Grup-1 işletmeleri ile işletme sosyal performansının düşük olarak nitelendiği kontrol grubunu oluşturan aynı sayıdaki Grup-2 işletmelerinin, 1996-2001 arasındaki yıllara ilişkin mali oranlarının ve işletme büyüklüklerinin karşılaştırılmasının sonuçları analiz edilmiş olup, aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

- Mali performansın göstergesi niteliğindeki mali oranların ortalamaları ile, birkaç istisna dışında yıllar itibarıyla mali oranlar açısından Grup-1 işletmeleri ile Grup-2 işletmeleri arasında istatistik açısından anlamlı bir fark ortaya çıkmamaktadır. Bu sonuç, işletme sosyal sorumluluğu yüksek olan Grup-1 işletmelerinin, kontrol grubunu oluşturan Grup-2 işletmelerine kıyasla daha başarılı olduğuna ilişkin bir bulgu sağlamamakta ve araştırmanın "işletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasında olumlu bir ilişki vardır" biçiminde ifade edilen 1. varsayımının geçerliliğini desteklememektedir. Diğer taraftan elde edilen bu sonuç, işletme sosyal performansı ile mali performans arasında olumsuz bir ilişki bulunduğunu da göstermemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde elde edilen bulgular, işletme sosyal sorumluluğu düşüncesine karşı çıkan klasik teoriye ait (işletmenin sosyal açıdan duyarlı davranmasının, ancak mali açıdan göstereceği özverilerle gerçekleştirilebileceği ve bunun da işletmenin finansal performansını olumsuz etkileyeceği yönündeki) düşünceyi de desteklememektedir.

- Analize esas alınan Grup-1 işletmeleri ve kontrol grubu (Grup-2) işletmelerinin 2001 yılı verileri açısından Türkiye'nin en büyük 100, 250 ve 500 işletmesi arasında bulunup bulunmadıkları açısından karşılaştırmaları sonucunda, Grup-1 işletmeleri lehine istatistik anlamlılığı yüksek bir fark bulunmuş ve bu bulgu, işletme sosyal performansı ile işletme büyüklüğü arasında olumlu bir ilişki bulunduğu biçiminde ifade edilen araştırmanın 2. varsayımını destekleyici bulunmuştur. Ayrıca gerçekleştirilen lojistik regresyon analizi sonuçları, işletme büyüklüğünün işletme sosyal performansını açıklamada önemli bir etken olduğu sonucunu vermektedir.

Türkiye'de faaliyet gösteren ve hisse senetleri İMKB'de işlem gören işletmeler içerisinde, Türkiye koşulları veri alınarak belirlenmiş olan işletme sosyal performans kriterlerine göre, sosyal açıdan duyarlılığı göreceli olarak yüksek bulunan işletmeler grubu ile bu kriterlere göre daha düşük sosyal duyarlılığa sahip işletmelerden oluşan kontrol grubunun karşılaştırılması sonucu elde edilen bulgular, aşağıdaki yorumların yapılmasına olanak sağlamaktadır.

- İşletme sosyal performansı ile işletme büyüklüğü arasındaki ilişkinin olumlu yönde olması; küreselleşme sürecinde uluslar arası ticari ilişkileri en yoğun yaşayan ve dış etkilere en açık işletmelerin sektörlerinde ve genel olarak ekonomide en büyük işletmeler olması, bunların faaliyetleri ve topluma olan etkileri nedeniyle sürekli ilgiye açık olmaları ve kontrol ettikleri kaynaklar göz önüne alındığında, kendilerinden en fazla sosyal performans beklenen kurumlar olmaları nedenleriyle beklenen bir sonuç olarak nitelenebilir.

- Araştırmanın, karşılaştırılan işletme gruplarının genel olarak mali performansları arasındaki farklılığın önemsiz olduğunu, dolayısıyla yüksek sosyal performans gösteren işletmelerin diğer işletmelere göre mali performans açısından daha fazla ya da daha az başarılı olmadıklarını, ancak genel olarak daha homojen ve istikrarlı bir bütünü oluşturduklarını ortaya koyan bulgusu ise;

işletme sosyal performansı ile mali performansı arasında olumlu bir ilişki bulunduğu yönündeki varsayımı desteklememektedir. Bununla birlikte elde edilen sonuç aynı zamanda, işletme sosyal sorumluluğu düşüncesinin temel eleştirisini oluşturan ve kaynağını klasik liberal iktisat savunusundan alan; toplumun sosyal açıdan taleplerine duyarlı olmanın, işletmenin ekonomik başarısını olumsuz etkileyeceği görüşünün de bu örnek çalışma itibarıyla desteklenmediğini ortaya koymaktadır.

Bu bulguların ışığında, sosyal sorumluluğu harekete geçirici etkenlerin ülkenin ekonomik ve toplumsal dinamiklerinden çok dış etkenler olduğunun düşünülmesi ile birlikte, araştırmada elde edilen bulguların; analizde esas alınan İMKB şirketleri açısından, sosyal konulara duyarlı olma ve bu yönde performans sergileme ile mali performans arasında olumlu bir ilişki bulunduğunu göstermemekle birlikte, sosyal performansın mali performansı olumsuz etkilediğine ilişkin de bir destek sağlamadığı sonucuna varılmıştır.

Bununla birlikte, Türkiye'de işletme sosyal sorumluluğuna temel oluşturacak nitelikte ve süreklilik gösteren bir veri tabanının henüz bulunmaması nedeniyle, araştırmada işletme sosyal performansı ile işletme mali performansı arasındaki ilişkinin, değişkenlerin zaman içindeki değişimlerine bağlı olarak karşılaştırmasının yapılma olanağı bulunamamış, bu nedenle değişkenlerden hangisinin diğerini etkilediği ve açıkladığı sorusunun cevaplanması ileride gerçekleştirilecek çalışmalara bırakılmıştır.

Kaynakça

AKTAŞ, Ramazan

1993 Endüstri İşletmeleri İçin Mali Başarısızlık Tahmini

Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

BUĞRA, Ayşe

1995a İktisatçılar ve İnsanlar

İstanbul: İletişim Kitapevi

DRUCKER, Peter Ferdinand

1999 Cornwall: Butterworth-Heinemann

ERDOĞDU, S.

999 "Küreselleşen Dünyada Küresel Sendikal Politikalara Bir Örnek: Çok Uluslu Şirketlerde Çalışma Koşullarına İlişkin Davranış İlkeleri"

Türk İş Yıllığı 99, Cilt 2:46-81

EROL, Cengiz

1999 İşletmelerde Finansal Yönetim

Ankara: İmge Kitapevi

FARMER, Richard N.

1988 Corporate Social Responsibility

Canada: Healt and Company

GORZ, Andre

1995 "İktisadi Aklın Eleştirisi" Çev. Işık Ergüden)

İstanbul: Ayrıntı Yayınları

GRIFFIN, J.J ve J.F. MAHON

1997 "The Corporate Social Performance and Corporate Financial Performance Debate" Business & Society, Vol.36, No.1, Mart 1997: 5-31

KOLB, Robert W. ve R.J. RICARDO

1996 Finansal Yönetim

Ankara: Srmaye Piyassı Kurulu Yayınları, No.35

McGUIRE, Jean B., A. SUNDGREEN ve T. SCHNEEWEIS

1988 "Corporate Social Responsibility And Firm Financial Performance" Academy of Management Journal, Vol.31, No.4:854-872

ORAN, Baskın

2000 "Kaçınıcı Küreselleşme" Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları, Haziran 2000.

ÖZDAMAR, Kazım

1999 Paket Programlar ile İstatiksel Veri Analizi

Eskişehir: Kaan Kitapevi

PAVA, Moses L. Ve J. Krausz

1996 "The Association Between Corporate Social-Responsibility and Financial Performance: The Paradox of Social Cost" Journal of Business Ethics, 15: 321-357

PRESTON, Lee E ve D. P. O'BANNON

1997 "The Corporate Social-Financial Performance Relationship" Business & Society, Vol.36, NO.4: 419-429

STANWICK, Peter A. ve S.D. STANWICK

1998 "The Relationship Between Corporate Social Performance, Organizational Size, Financial Performance, and Environmental Performance: An Empirical Examination" Journal of Business Ethics, 17: 195-204

SWANSON, Diana, L.

1995 "Addressing A Theoretical Problem By Reorienting The Corporate Social Performance Model" Academy of Management Review, Vol.20, No.1: 43-64

TARTANOĞLU, Ali (Çev)

2000 "Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (UHİSK-ICFTU) 3-7 Nisan 2000 Tarihleri Arasında Yapılan 17. Kongresinde Ele Alınan Rapor" Mülkiye Dergisi, Cilt XXIV, S.222: 109-122

WOOD, Donna J.

1991 "Corporate Social Performance Revisited" Academy of Management Review, Vol.16, No.4: 691-718